- Title – अज्ञात
- Accession No – Title –
- Accession No –
- Folio No/ Pages – 36/72
- Lines-
- Size
- Substance Paper –
- Script Devanagari देवनागरी
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning –

- End –

- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject - आयुर्वेद से सम्बन्धित
- Revisor -
- Author - अज्ञात

1. Remarks- अपूर्ण

Saloni

कफो वा पुरुषं गच्छति ।। क्रमेणानुघृतं चैव रूक्षनिरूहः समाचरेत् ।। पुनर्निरूहं न तावज्जातं स्नेहरूक्षमोदनं ।। पश्चोत्क्लेशविधाने न नजेत्
हे वस्तिना ।। ।। तेहृद्दस्तस्य पवनात्तयं बल्यं च दिष्यते । रसौदनेन शास्तं तु सद्दहश्चातुरासनं ः पश्चादग्निबलं ज्ञात्वा पवनस्य विचे
ष्टितं । अन्नोपस्तंभिते कोष्ठे स्नेहवस्तिर्विधीयते । विरक्तता मसमस्तुषिः स्निग्धता वातनिग्रहः ।। सा पित्ते निरूहवस्तौ ससम्यग्दत्ते तु लक्षणं
। अनायतं मुहुः कर्षेत् निरूहं साधयेद्विधि । निरूहे दैवमतिमान् द्वारमत्रं स्वसंयुतैः । विमुञ्चानि स्थिति । ~~आममङ्गदरे कृतं~~ ने
विष्टंभ चिरंतिष्ठन्निरूहणः । शूलारतिज्वराटोपो मरणं वा प्रपद्यते न तु रूक्षवलेपे पमास्थापनमिति । आमसङ्गदरे कृतं वृद्धिं
वां जनये त्तरां । कोपये सर्वदोषांश्च तस्मादन्नाशिते । आर्द्रवस्तिं वै क्रमेणं चापि सचाकार्यं निरूहणं । मलोपलक्षिष्ठे
षाणां बलवच्च न विद्यते । अतिप्रपीडितो वस्तिः प्रकृत्यामाशयं गतः ।। वातेन तेन नासिकाभ्यां मुखतो वा प्रपद्यते । बा
र्धिरूक्षत्वात्समुद्रं दीप्य कुर्याद्धि मेवं चात त्वच्च स्यंगलापीडं कुर्याद्धाववधूननं । शिरः कायविरेकौ च तीक्ष्णौ ः ॥ कांच्च गाल
दे ना। ता । वातघ्नौषधनिः क्वाथ सैंधवं त्रिवृता युता । साम्लाः सुखोष्णा देयास्तु वस्तयः कुपिते नले । न्यग्रोधादिगणः क्वाथ कको
पद्मकादिसमायुतः । विधेया वस्तयः पीते सक्षौद्रघृतशर्कराः । आरग्वधगणः क्वाथः पिप्पल्यादिसमायुताः । सक्षौद्रमूत्रा
देयास्तु वस्तयः कुपिते कफे । सशर्करेक्षुरसक्षौद्रघृतपयःसामृतशीतला । दीरीवृत्तकषायाद्या वस्तयः शोणिते हिताः ।।

त्रिफलाक्वादिगणक्वाथश्चांबष्ठादिसमायुताः। सिद्धो ह्यस्य घृतश्चापि बस्ति सोग्राभिणो हिताः। विदार्यौ लाचितस्रोलुत्राल्मली धनुमा
ष्वसाः क्षीरसिद्धप्रयुक्ता स कल्कं युक्तापिच्छिलास्मृताः। त्रिफलाक्वमधुकं बिल्वकोटजं पलामेव चेद द्याऽस्ये शानं मूत्रमध्यदोषहरं तु
नः। पश्चात्संशमनी पेच वस्तिं दद्याद्विचक्षणः। एरंडबीजं मधुकं पिप्पलि सेंधवं वचा। हपुषा फलकल्कश्च बस्ति रुक्ले शान्ता
ताः। त्रातारुकमधुकं बिल्वकोटजं पलमेव चा सकांजिकः स गोमूत्रो बस्ति दोषः हरस्मृतः। त्रियंगु मधुकं मुस्तं तथैव च रसांजं
ना सक्षीरस्त्रास्यते बस्तिदोषणां समनस्मृतः। उक्लेशानैर्दोषहरं दोषूरसमताबस्तयः। शताह्वाच्चचक्रकौतीचचाधु वेः
। शतेंद्रयवसिंधुच्चैः पिष्टै बस्ति प्रकल्पितदशमूलीरसक्षौद्रा तैलकांजिकयो गतः। शोधूनो दोषनाशाय प्रयुक्षित सर्पिषुत
र्द्धनः। चघारो भदनाः पिष्टाः क्षीरशतेलुचंत्तः पलाकुइं वा मांसनिर्यासादृढाद्वितेरका प्रवेत। बलचर्मकरो बस्ति व च्योमा
सविवधनिः। बालशोषितत्वेहानां तदेहानां वृंहणः। स्बे यं कारकः। पटोलनिंबात्र निंबरास्ना सप्तपत्र दांनमः।। चचारः
प्रत्नतापको घता सर्षपकल्कतः। निरूहः पंचतिक्ता यं से निस्यंदकेषु उत्तम। विडंगत्रिफला शिग्रुपलमुस्ता सुकल्किका
।।कषायः प्रस्नुताः पेचत्तैलाद्दैकौ विमस्पतां।। विडंगकल्को निरूहः कृमिनाशनः। मधुलैलेपक्कंचाः षट्फलाचैरंटकषामा
त्रायुक्तः सेंधवकर्षेण शताह्वाकार्द्धपलेन चाबल्योवृद्धो निरूहो यं मलकृन्मधुतैलकः। गुल्मोदावर्तविघ्नाश्मसिद्धस्त्वा निर

धसहिते रोगाः क्षीणमांसबलाग्नि च ॥ तस्माद्वै सूतिकानाम्ना रोगास्तेचाप्युपद्रवाः ॥ ॥दशमूलकृतं तोयं कोष्णं द्रविषान्वितं
पेत्पीतं ॥ सूतिरुजं द्रुततरं पश्चान्निःपादुतंनाशयेः ॥ तच्चोपचारसमबलासुतघृतम्घतैरसेप्रात र्निपीय क्रमित्राजुजवं हि मूलं:
वांसंजमा किमथ चाह्व चिषी पिपीवासृतजयेकुटि ति सूतिकरोगमुग्रं ॥ क्षुद्रैरंडजटीश्रृंवीकणांतुंडीसुरवस्पदरीं ॥ सूतिका
रोगघ्नीं त्वर्षं निकाथ्यमधुना पिबेत ॥ कदैलत्वचल्ककल्कापुसपिंषाकांत्रिकेनवा ॥ पीतः प्रशमयेन्नूनमचिरात्सूतिकारोग
दं ॥ श्रृंचमूलकषायं तु सहैलजवणान्वितं ॥ मुस्तोसंपाययेत्सूतं सूतिकारोगनाशनं ॥ सूतिकारोगशांत्यर्थं कुर्याद्[illegible] हरिकि
षं ॥ स्वेदोपनाहनाभ्यंगसाचगाहः प्रशस्यते ॥ पंचमूलस्य चाघायं तस्मालोहेन सगतं ॥ सूतिकारोगनाशाय पिबे[illegible] मरी सुरं
: ॥ मुस्तं फलेहे माकुष्य वारुण्यंत्तु निषपयेत ॥ सूतिकोपद्रवान्सर्वांन्निहंति पीचानसंशयः ॥ धासपयि वाऽनतै[illegible]मी[illegible]
निषेवितः ॥ पीत्वैव सूतिका नारी सर्वव्याधीन्व्यपोहति ॥ अमृतानागरसहचरमञ्ज्योन्कटपंचमूलजलदजलं ॥ [illegible]घात मृतेत
सहशमयति सूतिकातंकं ॥ सहचरकुलत्थपुष्करघेकं कुटजरूवेतसःक्वाथः ॥ पीतःसहिंगुलवणः शमयति[illegible] होमक[illegible]
सहचरमुस्तगडूचीशठोन्कटविश्वदारुवैः क्वथितः ॥ पेयमिदं मधुमिश्रं सद्यो हरं स्फुलतुदं[illegible]ता ॥ देवद[illegible] तेवै घो[illegible]
लीविचिश्वनेषजं ॥ कटफलं मुस्तमनं निंबतिक्तां धनाहरीतकी ॥ गजकस्माचउस्यज्ञीमो हुरंधन्चपामकंक्त ॥ [illegible]

सूतायाः कृशामुदरं पीतैं तत्रं णमललतीमूलं ॥ घृतमधुलीढं वाराहिकारातिक्षत्रीक्ष्मं निरायाः शूकपित्त [illegible] स्विन्नो
धिसंध्यलं ॥ सूतायाः हृच्छिरोबस्तिशूलं मक्कल्लसंज्ञितं ॥ पृथिव्यां पतिते चास्ये योनिपीडनमिष्यते ॥ अस्य वे [illegible] गवा
संस्कृणो क्रिसंश्राः ॥ हृद्बस्तिशूलमाध्मानं प्रविशेत्तत्र जायते ॥ ॥ लंघनास्वेदनस्वेदाः कर्तव्याश्चातत ः क्रि [illegible] पादि
सिघृतलवणषकादिप्रतीवापं पाययेत् ॥ लवणचूर्णवासुरामंडेन ॥ वरुणादिक्काथं वा पंचकोलैनाचूर्णप्रती [illegible] का
दिक्काथं वा त्र्यूषणमरिचसंमिश्रं पूर्वा मक्कल्लकृतोत्तोक्तंपाययेन्मधुनान्वितान् ॥ त्रिरात्रं च निषेवेत प्रसूता [illegible] दि
धनैः यवक्षारं पिबेत्तत्र घृतेनोष्णोदके नरा ॥ त्रिकटु त्रिजातकसमन्याकचूर्णं नि पुराणगुडमिश्रीतिः ॥ पीत्वैवं [illegible] ध्वीन
द्वातिमक्कल्लसंज्ञितं शूलं ॥ अथवा पिबेद्दरिष्टामतिः ॥ मातुलुंगस्य मूलं तु मल्लिकामूलमेव च ॥ बिल्व मुस्त [illegible] पं
शिरोरोगविनाशनं ॥ अपामार्गं पिप्पलीमूलं कृचव्यं सचित्रकं ॥ रजनीद्वयपाठासच्चारलवणत्रयं ॥ केल्के मृ स्सौबुं [illegible] ची
सूखोनाभुवि स्थिते ॥ मक्कल्लशूलं ॥ ॥ सूलापोचेपसूतापुर्यस्याः सूतिकासगदाहृताः ॥ अंगमर्दो ज्वरः कंपः पिपासा गुरुगा
त्रता ॥ शोथः शूलातिसारौ च सूतिकारोगलक्षणं ॥ मिथ्योपचारात्संक्लेशात् विषमाजीर्णभोजनात् ॥ सूतिकायाश्च ये रोगा
जायंते दारुणाश्च ते ॥ ज्वरातिसारशोफाश्च शूलानाहबलक्षयाः ॥ तंद्रारुचिप्रसेकाद्याः कफवातामयोद्भवाः ॥ कृच्छ्रसा

लंदर्शनं जवेत्तस्याश्चतुर्थ्यां तु तोमासात्सप्तवेद्भवेज्जूर्णं विडूर्वः ॥ततः श्वितं शरीरस्यपाणमपृष्ठयोः ॥मेकावगाहनांगे स्य: [illegible] ते:
स्य शीतलाः ॥जीवनीयैः स्तं क्षीरपानं चैव समाचरेत् ॥गर्भोत्पातविषमासनपीडनाद्यैः पक्वं द्रुमादिव फलं पतति क्षणेन [illegible]
मूढः करोति पवनः खलु मूत्रमार्गे शूलं च योनिजठरादिषु मूत्रसंगं ॥भुग्नोनिलेन विगुणेन ततः स गर्भः संख्यामतीत्य बहुधा ॥ [illegible]
मुपैति योनिः ॥द्वारं निरुध्य शिरसा जठरेण कश्चित्कश्चिच्छरीरपरिवर्तितकुब्जदेहः ॥एकेन कश्चिदपरस्तु भुजद्वयेन [illegible]
र्यगातो भवति कश्चिदवाङ्मुखोन्यः ॥पार्श्वापवृत्तिगतिरेति तथैव कश्चिदित्यष्टधा गतिरियं ह्यपरा चतुर्धा ॥संकीलकः प्र [illegible]
खुरः परिघोथ बीजस्तेषूर्ध्वबाहुचरणैः शिरसा च योनिं ॥संगीच योनिदतिकीलकवत्स कीलो दृश्यै खुरैः प्रतिखुरः स [illegible]
कायसंगी ॥गच्छेद्भुजद्वयशिराः सच बीजकाख्यो योनौ स्थितः सपरिघः परिघेण तुल्यः ॥अपविद्धशिरा या तु शीतांगी नि [illegible]
नी लोचनशिरा हन्ति सा गर्भं स्पन्दनतां तथा ॥गर्भस्पंदनमाविनां प्रणाशः श्यावपांडुता ॥भवेदुच्छ्वासपूतित्वं शूलं चांतर्मृते [illegible]
शौ ॥मानसागंतुभिर्मातुरुपतापैः प्रपीडितः ॥गर्भो व्यापद्यते कुक्षौ व्याधिभिश्च निपीडितः ॥योनिसंगः कुक्षौ मक [illegible]
च ॥हन्त्युस्त्रियं मूढगर्भो यथोक्ताप्युपद्रवाः ॥गर्भस्य गतयश्चित्राजायंते निलकोपतः ॥तेनात्र कुमतिर्वैद्यो [illegible]
तमतिपूर्वकं ॥मतेगर्भे भिषक्प्राज्ञश्छिन्द्याच्छस्त्रपरंपरतः ॥धन्वंतरिमतात्प्राज्ञः साध्यासाध्यत्वमालपेत् ॥ [illegible]

धातमतापालुगर्भस्य संदातवदिः ॥ पाटपिच्छोद्भूतं तज्जन्मकालादनंतरं ॥ गर्भोत्थायं परिहरन्नत्नाग्निशीतसीयौनैः करोति
नहदारुकर्म ॥ वैद्यस्तु यो पदत्तिशास्त्रगतिप्रवीणः प्राप्नोति मित्रधनधान्ययशांसि लोके ॥ गर्भस्य संहितिगतयो ... वे
स्त्रीचमतिरतिपुत्ताचसं गतीरप्रजावत् ॥ अंगेत्रिकोशिरसिहृदयस्थितस्य मंगलस्थानिकस्य विनिकुंचितस्थानि ...
नामुन्नामितशासमिश्रनिषण्णमस्तु फयो निमथ पाणितलो निजैव ॥ मस्तुगलोर्धतपुते परिवर्तमित्युगर्भः समानयति ...
च ॥ रोहणाग्रतं सततमुन्नमयं शदेसस्निग्धे समागलकनपूर्वनपीडितेन संप्रसार्य परिदस्यतयेति यत्नरूपं विमगतन्नु ...
पश्नागतस्य परिवृत्तशिरो निपीड्यपूर्वं समुन्नत शिराश्रति नीयपो न्यां ॥ हस्तेन संप्रपदितं परिस्य राष्ठे ॥ छिचाह्रेन मत
रीरदेशात् ॥ यस्मिन्नंगे ह्रियो गर्भशल्पातेतस्यतं भिषकः ॥ सम्यक् छिनि हरेद्धीमान् रक्षेन्नारीश्च नित्यशः ॥ सदेतनं
नकथं चनदारयेत् ॥ आत्मानं जननीं चैव हन्याद्गर्भस्स्वचेतनः ॥ नचोपेक्षेत मृतं गर्भं मुहूर्तमपि पंडितः ॥ सद्य
तिनिहन्त्युन्नरं पशुंपपाः ॥ मंडलाग्रेणकर्तव्यं छेदनं तद्विजानता ॥ वृद्धिपत्रं तु तीक्ष्णाग्रं नारीहिंस्यं च चापिं च यत् ॥ प्र
पएवमासंगर्भच्च हेतभिषक् ॥ गर्भिण्याः क्रमशः प्राप्तं योमाने तान्प्रयोजयेत ॥ मधुकं शाकबीजं च पयस्या
संतकः कुमु मिलाः सोमवल्ली तथावरी ॥ चप्पादनी पयस्या च लता चोत्पलसारिवा ॥ अनंतासारिवारास्नाप

च:॥ वृहती चयकाश्मन्तकी रिङ्गणी च चोषजं: पपकारी बलाविगुञ्जवदं छुमधुपर्णिका:। शृंगाटकं बिसं द्राक्षां कसे रुमधुयष्टि नो
वक्से ते सप योगास्फार दश्लोक समाप्तना:॥ षष्ठान्मं प्रयोक्तव्यागर्भश्रावे पयोवृता:। किपिच्छ शिल्वद्दतीपदोले चु निदि ...ग दा
निर्हीर सिद्धनिपाययेद्भिषग्वरो मे:॥ संप्राप्ते चाष्टमे मासे मैथुनं परिवर्जीयेत:॥ यदि गच्छति मूर्ख: काममोहाद्वचेतन:॥ ... पादि
गर्भ: पतते नात्र संशय:॥ कपित्थ मूल कोथ वृचिरोत्का पटोल ... पचेत्:॥ नवमे मधुकानंता पयस्या सारिवा पिबेत:॥ प म ... का
नशीतंप्रशस्यते:॥ मृद्वीका वाहितामुंचीमधुकं देवदारु च:॥ द्वी रिकामुत्पले कुष्ठं समंगा मूलकं शिवा: पिबेदे कादशे मा... पादिषु
लत्रांतये: सिता विदारी का कोली क्षीरो चैव मृणालिका:॥ गर्भिणी द्वादशे मासि पिबेत्तु लघुमौषधं ।ए ... मा प्याययते गर्भ ... णीय
क्रोपशांम्यति:॥ कशाकाशो रुवकारणं मूले गोक्षुरकस्य च:॥ सृतं दुग्धं सितायुक्तं गर्भिण्या: शूलनुत्परं:॥ कसेरु शृंगा ... वत
नीयै: पद्मोत्पलैरंडशतावरीभि:॥ सिद्धं पय: शर्करया विमिश्रं संस्थापयेद्गर्भमुदीर्णशूलं:॥ क्षीरेणातिविषामुस्तमे ... स्विम
:स्रुतं जलं॥ ६ दशमूलैर्व प्रचलिते प्रदरेक्षु क्षिरसत्वचयि:। कुशा लज्जा पर्पटिकशंखी वेरयतन्चंदनै:॥ गडूच्यातिविषोशीरबं ... षधं
कै:॥ एभिश्चापि सृतं पेयं मासे गर्भपरिस्रवे:॥ समधु छागदुग्धेन कुलालकरकर्दम:॥ स्त्रवत्पयं स्थापयेज्जर्भं ... लेस्तं
गत:। कसेरुशृंगाटकपद्मकोत्पलं समुद्रपर्णी मधुकं सशर्करं:॥ सम्भूलगर्भस्थितिपीडितां गनायपयोविषितं ... च्छित

किपिबेत् तनुं बराशालानि मधुकं शर्करा तिलाः ॥ श्रावमात्रे तु गर्भे तु गर्भस्थापनमुत्तमं ॥ विदग्धिते तु गर्भिण्याश्चोनीकुंडकवस्त्रात् ॥ स्थिन्नो
साभोजयेत् ॥ नेयपि तिक्ती हीनां मध्यं पेयं नानोपद्रवमां त्यजेत् जात्याकार्यचक्रपाणिना पिबति मद्यं पानं तु ॥ सापंचकोलसंस्करीरोग दा
वाक्ष्यातु ॥ श्रुती ते स्नेह लवणवर्ज्या शिर्षचारु भिरुद्दालकादीनां ॥ पाचनी यो पथ्य हितामिह पक्वमेतत् ॥ पावं तो मसू लाप्ताद्दि
त्वहानीतिः ॥ ॥ मन्त्रशूले गर्भहरे ॥ ॥ मधूकं चंदनोशीरसारिवाय पिष्टकैश्शर्करा मधुसंयुक्तः कषायःस्यात् दृक्का
षत्नेद्रकामरतात्रिश्च त्रिस्र कापोद्गूरमपोहति ॥ चंदनं सारिवा लोध्रं मद्वीका शर्करा मद्वीका शर्करोन्वितं ॥ कुं द्विषु
प्रदातव्यं गर्भिण्या ज्वरशांतये ॥ पिबेद्धि श्रमजान्द्रीरेनाशये द्विषमज्वरं ॥ न्यग्रोधजं बूत्वचं काथ्य लेह्य पेद्धीनगरा कुष
नेन ..लीठमानेन गर्भिणीग्रहणींजयेत् ॥ क्रीवेरारलुरक्त चंदन वचा ध्यान्याक वत्सादन मुस्तोशीर यवासपर्पटं चैः
यं पिबेक गर्भिणी ॥ नानावर्णरुजातिसारक गदे रक्तस्रुतो वा ज्वरे योगो यं मुनीभिः पुरानिगदितः सूत्याम ये चोत्तमः ॥ ग
संश्रयत्नेन गर्भिणी मांशुदापयेत् ॥ वातपित्तकफोत्थानां ग्रहीत्वा पेषु पद्रवा ॥ गर्भिण्या पद्रवान्सर्वान्नगो ध्नमांसं
पेत् ॥ गर्भिणी चिकित्सा ॥ ॥ ..जीविन्यः त्वक्करात्र्यः सूत्य प्रयत्नै निर्हरणे ः मिरकृते मर्माकोष्टा वना ध्वमं
श्रृणुयात् ॥ इहाम त्वक्सो मस्य चित्रजातुष्च जा तिनि ॥ नच्चैश्च उरगोमंदिरे निवसंति ते ॥ इदम मत्तमधांसमुपतं

न्मेः ॥ दंतोद्भेदे च बालानां न हि किंचिन्न दूयते ॥ बालकुष्ठं सिध्मं सत्वं पिबन्वा तत्पादोत्तरः ॥ क्षाममध्वरं ऋशांगश्च दधि …मारुतः ॥ स्विन्नो
तिक्तमलो बालः कामलापित्तरोगवान् ॥ तृष्णातुरः पयसर्दीनः स्विन्नदुग्धं पयः पिबन् ॥ कफकृष्णं पिबन् क्षीरं लालाकुलः श्लेष्मरोगवा
न् ॥ निद्रार्दितो जडः स्रुतः श्लेष्मकीदृक् छर्दनः शिशुः ॥ शिशो स्त्री …मती तीक्ष्णचरोदनाद्वन्द्व येद्भूतं ॥ दुष्टरोगेचक्क थितेन्मूत्रगल्पादि
कृतने ह्रराद्याव्याधयः सर्वे महतां ये तु रेरिताः ॥ बालदेहेपि ते तद्वद्विह्वेपाः कुलैः सदा ॥ …मध्ये व्याधिप्रतिकृतीन्त का
रेत ॥ यथा दोषं यथा रोगं यथाङ्केकं यथा बलं ॥ विभज्य देशकालादीन् तत्र योज्यं भिषग्जितं ॥ भेषजं पूर्वमुद्दिष्टं महतां यज्ज्वरादिषु
कार्यं तद्देहबाले भेषजं तेषु दाहादिकं विना ॥ स एव दोषान् … व्याधीन् … चिकित्सये ॥ अतस्तदेव भैषज्यं मात्रा ह्रस्व कनीय
एकोपि को हि वर्गगतो विकारः कुक्कूणको नाम शिशोः प्रदिष्टः ॥ तादृग्न रोगो महतामिहास्ति विज्ञायते तं द्वे शमयेच्च पाव…
फलमात्रं तु जातमात्रस्य भेषजं ॥ मासि मासि प्रयोक्तव्यं विडंगानां प्रवर्द्धनं ॥ अष्टमाद्दिकमारम्य दद्यान्कोलास्थिम
न्नादेशिशौ कोलमन्नादेकं बरोपमं ॥ क्षीरपस्तोपधं क्षम्य… क्षीरान्नादस्य चोभये ॥ अन्नाशनं नाश्नीते दयमौषधं…
रोगांस्तु रेनलिह्या चौषधैः पायेच्छिशुः ॥ मातृधात्र्या लंघये धात्री शिशौ … विशेषणं ॥ सर्वं निवार्यते बालेस्त…
…स्तन्यमेवा प्रयच्छामां ॥ … तनुनं पिबेत् ॥ मस्तिष्केनाभिवर्षेन क्षीरसिक्तेन सोष्मणा ॥ स्वदये कुक्षि…

क्षितो पश्चात्प्रवृत्तिः ॥ दग्धेन छागसक्थ्ना नाभिपाके च चूर्णितं । चैकचूर्णैः क्षीरिणीत्वचा पिकुर्याच्चंदनरेणुना ॥ नाभिपाके निवारिमुच्यते ॥
द्वैमधुकैः पक्वं । तैलमभ्यंजने शस्तं मेनिर्वाप्य च चूर्णितं ॥ बालो येचिरजातो स्तनंनगृह्णाति ॥ तस्य सहसैंधवधात्रीमधुसंकुलवारिणा
गाघषीपर्जिकाः ॥ कुष्ठं वचाभया ब्राह्मी कतकं दौ हस सर्पिषा । वृष्णीपुः कांतिजननं लेह बालस्य दापयेत् ॥ मूर्च्छायां ज्वालयः ॥ प
द्राक्षदेवदारु सर्पिर्ज्या । सपाठाम धुना लीढाः स्तन्यदोषनिकर्षणं ॥ प्रियंगुस्वर्णिकांसिंधुं मधुना लेहयेच्छिशुं ॥ क्षीरमवस्तुना ॥ रसो
पिंडं गोरेणसुतं क्रमीनः ॥ पीतं पीतं पीतं वमतियः स्तन्यं स्तन्यमधु सर्पिषा । द्विदार्वी की फलरसं पंचकोलं च लेहयेत् ॥ लाज ॥ दग्धम्
नतावासी मधुकैः सूक्ष्मचूर्णितैः ॥ बालस्य देयमेम धुनालेहः सर्वरुजापहः ॥ शार्ङ्गराष्ट्रौडु संख्या तिलाली दाडिरंजयेत् ॥ ल
गुरुमुक्तं बालं तक्रल्केन च बुद्धिमान् ॥ मधुमुस्ताजया निंबुपटोल मधुकैः कृतः ॥ क्वाथः सोहम बुबालानां मत्रोषज्वरनाशनः ॥ प
लंकषा वचा कुष्ठगज चर्मा चिचर्म च । निंबस्य पत्रं मादी कं सर्पिर्युक्तं तु धूपनं ॥ ज्वरवेगं निहंत्याशु बालानां तु विशेषतः ॥ सर्पत्व
कसित पारिषपल्लवं तैलेतिमा वच ॥ रसोनहिंगु जालो मशृंगी मरिचमाक्षिकैः ॥ धूपः सर्वग्रहघ्नोयं कुमाराणां ज्वरापहः ॥ मधुरि
ष्टनलश्वेतसर्षीपे यो तिलो द्वारं ॥ बालानां ग्रामयेरूपान्मत गोक्षुद्विगोमयः ॥ आम्रात कांमुंजे बून्चे कषायेपादशो । षितेशालिसि
दंपवाग्ज्वचतु कौतु कामयंजयेत् ॥ समंगा शाल्मली धातकीपद्मकेसरैः । पिष्टैरेतैर्यवागूः स्यादतीसारविनाशनी ॥ बिल्वं चपु

षिकं विषं ॥ घृते नवकुलो घातेला नंग स्ववाणि के । दैश्चे दोनाउ घृले एणघे वर्द्धिण स्व हि गोवि षि ः ॥ मुत्री तैस्तं नाव हवे के
हे श्चाफिपित्तकैः लेखनछेदन स्वेदह दंमाने ः श्चे भिंकउ ये ष्ट । गालयः षषिका श्वेवके रहषाः प्रि पगवः नो जैं नाप्रे प्रा सं
लचणत्रे चरों स घवे । तंडुली यकनी वे तिव्यानीवि सुनिष्पणका ः मं हू । कपली कलकं वाकं बिबो श्च वासंते । हरेणमुफ यूषाथें
म्ममलार्थ ष्मतिद्रा डिमार सान्चेव त्रिरवि स्वाविन्मा वि ति त्ति रिपार्वेता ॥ त्रिषघ्नो षधि संयुक्तोरसो यूषा श्च संस्कृताञ्ज
विद्दाहीनि चान्नानि विषार्त्तानां प्रयोजयेत् ॥ ३ सवयोवि षिःका र्यविषात्रीनां वि ज्ञानतत्ता । मुच्छ्रां किटविषंत षिज्ञी तेना
षिप्रवत्तीत । दिवास्वप्नं व्यायमं स्त्रव्य ग्राम्यं क्रो धमागतं । मुरातिलं क्वत्रीं श्च वर्ज्जयेच्च विषातुरः । सा वेरे वाम गदितः स
षैः स्पारवाडष स्प दे हि नः ॥ बद्धी पाहाद मु दरिदं स्कगक्र रंगुल्मा ॥ संदष्ठ चरो घवा स्पर्श लोषो वा पिहितः कृणं ॥ मूलतंडुल
वारि णा पिबति यः पूतं गिरा संज्ञवेतिः पिष्ठं सु वि जड घेगद्दिवगीत स्पाहिज्नी ति ः कृतः ॥ द पर्ण दिव्रफणी पद्दा दन्
ति संमा शान्चितो मूढ धी सूगा ने तन्नतदे व याति निपतं वक्रं पमस्णा चिरा ३ ॥ मस्रूरनिंबपत्राणां ये तिमे ष्मते रवौ । अप
लोके न नी वि ः स्पादि षार्त्त स्पन संशयः ॥ श्लेष्माणः कः ल्क गृष्पसाव मनानि विय पा चत ः ॥ लेपो हन्तए दि विषं घोरं नमूञ्च मेवि
तथा ॥ नस्ये नक्तुलं मूलस्प कालदष्टे पिजी वति पिंडालगारकं ने त्रं पुष्पेणोत्पलाद्यपो जितं तारत्रोमरतमपिपुरुषं चा

दरा तपरिमुच्यते ः
ं तंदुलवारिणा
कं गालय ः ॥ प
बुना ः ॥ रसो
ः ॥ दन्धसम्
र्जत
नो
पिं
रद्री
य
नी

...तान्मेनो चित्रं ॥ गौरी पथ्या फलत्वचा से: समांशा हंसमरिचं सितं नागविलं सर्पदंष्ट्रानां नस्य पानं जने हितं ॥ विषघ्नक घृतादिमलं
चूर्णं चंगमस्त्रा जिन्नाविलं नस्यं कांजिकं संपिष्टं विषापहतचेतस: ॥ गृहधूमं हरिद्रे द्वे समूलं तंदुलीयकं ॥ अपि वासुकि
नादष्ट: पिबेद्दधि घृतप्लुतं ॥ श्लेष्मातकत्वच: मातुलुंग ॥ हिंस्राश्वगंधा तागिरिकर्णिका चाश्मतंदुली योगद एवमुख्यो ॥
विषेषु दर्वीकरराजिलानां निर्गुंडिम हिताश्वेतापानं फणिविषापहं ॥ स्वरसेनैव मूलं च नागविलं सिंदुवारजं ॥ सैंधवं सम
रिचं तुल्यं निंबबीजं समीकृतं ॥ मधुसर्पिर्युतं हंति विषं हन्त्यावरतं ॥ मंडच मरिच: कर्षं चांगेरसहितं सर्पिषा ॥ हंति पाम
प्रलेपान्नावडास पंचनवं विषं ॥ पाराववतामिषमटीमुष्करात्फं स्रुतं हि मं ॥ गरस्रुलास चिश्चा सहि का कासा पद्मं पर्णं ॥ प्रा द्वासु
गंधसनागाम्रात्रिकाव श्वेता मुष्कपासदशौम्रू नागै: द्रयोविनी ॥ मुस्तादस्मकपिञ्ज बिल्वाद पिट्टा डिमाच्चा ॥ सताकृनागो
सिंदुवारादंकोटमूलाच्च पिमैरिका च ॥ एषो गदो हो दुप्लुतो निहंति सिद्धिः दोषिनो मंडलिनां विषाणि ॥ प्रपौंडरीकं सुरदा
रुमुस्ता ॥ कालानुसारिकटुरोहिणी च ॥ स्थौणेयकं ध्यामकपद्मगुल्लू निपुन्नागतालिससुवर्चलाश्चा क्रुटन्नतैलासितसि
दुवाराबेलेयकुटं तगारं प्रियंगुलोध्रसजनै: कांचनगोरिकांचस मागधं चंदनसैंधवं च ॥ सूक्ष्माणि चूर्णानि समानि निदृ
शृंगे निदध्यान्मधुसंयुतानि ॥ एषो गद: स्तार्क्ष इति प्रदिष्टो विषं निहन्यान्नपितत्क्षकस्य ॥ चित्रं छित्रालेमधुकंद

...पाय ... श्वेतं नी

ड्लीयकं ॥ तंडुलांबुघृतं पानाच्च प्रदरनाशनं ॥ कुशमूलं समादाय पाययेत्तंडुलांबुना ॥ एतत्पीत्वा त्र्यहान्नारी प्रदरात्परिमुच्यते ॥
॥ प्रदरं शमयत्याशु मार्गिकापिष्टं सलिलेन वा समं पयसा ॥ मूलं च सहदेव्याः पीतं दिवसत्रये पयेद्वा ॥ न्यग्रोधामलकबीजं तु पीतं तंडुलवारिणा
॥ दिनत्रयप्रयोगेण स्त्रीरोगं नाशयेद्ध्रुवं ॥ मेदगंधप्रियाभावं रक्तातीसारमुल्वणं ॥ असितोत्पलमथवा लूकं तिलं घारकं तुलमयः ॥ र
वानागैरिकं धासः समभागेन चूर्णिता ॥ द्वौ द्वे पले तानि संयोज्य नित्यं प्रदरपीडितां ॥ तंडुलीयकमूलं च सद्धौतं तंडुलांबुना ॥ रसां
जनं च लाक्षां च भागेन पयसा सह ॥ प्रदरं हंति बलाया मूलं दुग्धेन मधुघृतं पीतं ॥ कुशावाप्रमूलं तंडुलसिलिलेन रक्ताह्वः ॥ दग्धसमू
षककिषात्तु लोहिते प्रदरे पिबेत् ॥ शर्करायाः पलं पिष्ट्वा मधुकस्य च तत्पलं ॥ तंडुलोदकसंयुक्तं लोहिते प्रदरे पिबेत् ॥ काश्मर्यवट
शृंगाणि प्रवालं दत्त्वां स्तथैव च ॥ घृतं तसिद्धं जयेद्वै रक्तं शोणितप्रदरे पिबेत् ॥ काश्मर्यादिघृतत्रयं ॥ तरुण्याहितसेविंद्यास्तदजन्यो
पद्रवं भिषक् ॥ रक्तपित्तविधानेन यथावत्समुपाचरेत् ॥ हितमश्नात्र विशेषेण लेह्येयः कुटजाष्टकः ॥ ॥ पाठाजंबाम्रयोर्मध्यं
शिलोद्भेदं रसांजनं ॥ अंबष्ठकी मोचरसः समंगा पद्मकेशरं ॥ बाह्लीकातिविषामुस्तं बिल्वं रोध्रं सगैरिकं ॥ कट्फलं मरिचं शुंठी मृद्वी
का रक्तचंदनं ॥ कट्वंगवत्सकानंता धातकी मधुकार्जुनं ॥ पुष्येणोद्धृत्य तुल्यानि श्लक्ष्णचूर्णानि कारयेत् ॥ तानि क्षौद्रेण संयोज्य पाय
येत्तंडुलांबुना ॥ असृग्दरं सश्वातिसारांश्चैव रक्तं पश्चान्नपर्वेदश्नतेः ॥ दोषागंतुकृतान् ये च बालानां तांश्च नाशयेत् ॥ योनिदोषं रजोदोषं श्वेतं नी

14

कुंरफ्कौत्रंनेकर्षोन्मदरे पिबेत्ः ।। कपित्थं वेणुपत्रं च समभैकन्नपेषयेत्ः ।। मधुनासहदातव्यंतीव्रप्रदरनाशनं ।। कारंदकस्यबीजानिमधु
कंश्वेतंचंदनंः एवंसुखमवाप्नोतिनारीप्रदरपीडिताः समंगाधातकीपुष्पंलोध्रत्वक्‌निचयष्टिसारेणदातव्यंस्त्रीणांप्रदरनाशनं ।। कुक्के
कवल्कलक्वाथस्तंदुग्धंसक्षौद्रं ।। यथाबलंपिबेत्प्रातस्तीव्रासृग्दरनाशनं ।। पीतंमूलमशोकस्यपिष्टंतंदुलवारिणाः ।। नाशयेत्प्र
दरंतीव्रंदष्टंवासरसप्तकाः ।। अस्पृष्टंस्यामूलमप्येवंपीतंपीतंप्रदरनाशनं ।। क्षौद्रयुतंफलरसंगोक्षोरंबहुजंपिबेत्ः ।। सृग्दरविनाशनः
शर्कराप्रयस्तोनृणुकः ।। मधुकंत्रिफलालोध्रंमुस्तंसौराष्ट्रिकांमधुः मद्यौर्भिबृगडूचीत्रुकफजमृगरे पिबेत्ः ।। रोहीतकान्मूलकल्कं
पांडुरेस्रग्दरेपिबेत्ः ।। जलेनामलकाद्बीजंकल्कंसमधुशर्करं ।। कल्कःक्षौद्रेणदातव्यःश्वेतप्रदरनाशनाः ।। काकजंघायामूलं २९
कार्पासमेवचः ।। पांडुप्रदरनाशायपिबेत्तंदुलवारिणाः त्रिकाशनरतासम्यक्कल्कंपिबेन्नागकेसरं ।। कुक्कुटान्नक्रोणसंधीयाश्वेतप्रद
रनाशनं ।। फलत्रिकादारुवचांसकांसांविचूर्णयेद्वीकनसंसासिंहाः ।। क्षौद्रान्वितंक्षाप्रसुरोतमेनंसर्वांमकेपेयमसृग्दरेषुः ।।
दार्वीरसांजनवचप्राष्टकिरातविल्वकमल्लातकैरवक्कतोमधुनाकषायः ।। पीतोजयत्यतिबलंप्रदरंसशूलंपीताभसितारुणविलोहि
तनीलकृष्णकंलिहितेलादपदेश्वबलेतरचेन्नतेन्नकल्केनः ।। प्रदरःशाम्यतिनित्यंपलोत्रविचिंतितादृव्यशक्तिरियंः ।। अश्मापोःपुरीषपे
परमानिषेव्यंचफोर्लादेक्समदन्दर्वहंवाः ।। स्त्रियोमदान्तोणितवेगनद्यान्दाणेनपारंमानुवंतिः ।। मधुनात्तान्दर्वसंयुक्तंमूलंस्यात्त ८

रौद्रसेव्यमानस्तु सद्यः स्नेहेन मुच्यते। सर्पिष्मती बहुतिलां यवागूं स्वल्पकल्पितां। पिबेदुष्णो ष्णामतुजः सद्यो रोहोत्स्नमुच्यते श्रि
कराघतसंसृष्टेदुग्धंगाकलशीकृतं। पाययेद्वृक्षमेतद्धि सद्यः स्नेहनमुच्यते। क्षारोष्णंलेदसंपुक्तं पीत्वा सलवणं पयः। दग्धं
रसं सारगुडं पीत्वा स्नेहसिमानवः। द्विजानां स्नेहपाने च मजीर्णेतरुणाद्वरं। निर्बले रोचकी स्थूले मूर्छासोपरपीडितः। वर्द्धमिज्ज
तत्रिषितःसांतःपानक्रमान्वितः। वृलिदन्तोविरक्ष्मश्रुवानोपश्चापिमानवः। अकाले च प्रसूतां स्त्री स्नेहपानं विवर्जयेत्
। स्नेहपानान्नवेदेनां वृणांनानाविधोगदा। गदावाल्लबूतांपातिनमिथ्यं त्वर्षांगुनः। उष्मोदकानुपायीस्याद्ब्रह्मचारीक्षपाश
याः। सक्रन्मूत्रानिलोद्गारेनुदीर्णांश्चन धारयेत्। पादमुष्णोर्वेश्चतकोधव्रणोकोहिमातपौ। वर्जयेद्देववातं च यौवे ये सर्वमा २८९
रातं। स्नेहपीत्वा पुनः स्नेहं प्रतिभुंजानमेवच। स्नेहपण्डोपचारा हि जायंतेदारुणागदाः। पुरीषंग्रथितं रूक्षं वायुरप्रगुणोवि
दुः। पाकाश्वरत्वं रौक्ष्यं च गात्रस्यास्निग्धलक्षणं। द्रातातुलो मंदोस्याग्निर्वर्चः स्निग्धसमाहितं। मार्दवं स्निग्धतांगे स्निग्धानामु
पजायते। पाण्डुतासदनं तन्द्रीपुरीषस्याविपक्वता। तन्द्राश्रोजाड्यमरुचिः स्यादतिस्निग्धलक्षणं। मिथ्याचारादितोकाले स्नेहः
पीतोऽहृद्यादिकांस्ततः। प्रकुर्याद्विधेयनं तत्र स्वेदं चाचाकिरेचनं। रूक्षस्यस्नेहनं स्नेहैरतिस्निग्धस्य रूक्षणं। श्यामाककोरदूषान्न
तक्रपिण्याकशक्तुभिः। दीप्तान्तराग्निः परिशुद्धकोष्ठः प्रत्यग्रधातुर्बलवर्णयुक्तः। दृढेन्द्रियो मंदजरः शतायुः स्नेहोपजीवी पुरु ५८

यंबकुकफे तैलं व्योषक्षारसमायुतं।शीतकाले दिवा स्नेहं उष्णकाले पिबेन्निशि।वातपित्ताधिको रात्रौ वातश्लेष्मादिधिकास
द्दा।वातपित्ताधिकस्योष्णे मूर्छां तृष्णां वदेत्।शाते वातकफार्तस्य गौरवारुचिशूलकृत्।सु: पच्यमाने त्रिदूहन्ने समोदारु
चिलंमा॥परिषिच्यात्फिरु सामि जीर्णा।स्नेहं ततो नरः॥यवाग्रूणामयेडुष्णां कामं क्लिन्नाल्पतंडुलां॥अत्यल्पस्नेहां विलेपी चजीर्णस्नि
हेमुषोदूनं।हृस्वल्पस्नेहसिद्धेन यूषेनाद्यादृसेन वा।पिबेत्संशमनं स्नेहमन्नकाले प्रकांक्षितः।शुद्ध्यर्थं पुनराहारे नैशे जीर्णे पिबे
न्नरः।स्नेहसात्म्यः क्लेशसहमहोद्दरकाले च शीतले।अच्छमेव पिबेत्स्नेहमच्छपानं हिज्ञोऽमनं।ऽद्वौ ऽसमनं निघ्नं दिनोज्यमनं प्रमाणतः
नातिस्निग्धमसंकीर्णं श्वःस्नेहं पातुमिच्छता।पिबेत्त्र्यहं चतुरहं पंचाहं षडहापि वा।सप्तरात्रात्परं स्नेहः सात्म्यन्ता वायकल्पते।मृऽ
कोष्ठस्त्रिरात्रेण स्निग्धत्वच्छोपसेवया।स्निह्यति क्रूरकोष्ठस्तु सप्तरात्रेण मानवः।मिथ्याचाराद्बहुत्वाद्वा यस्य स्नेहो न जीर्यति वि
षम्यं वा पि जीर्येत वारिणो स्नेह प्रपाययेत्।ततः स्नेहं पुनर्दद्याल्लघुकोष्ठपदेहिते।जीर्णाजीर्णविशंकायां पिबेदुष्णोदकं नर
:।तेनोद्गारो भवेच्छुद्धो।विष्वान्नेन वे लघिमा।स्नेहपीतस्तु नस्पा पा पिबेदुष्णोदकं नरः॥एवं चानुपसाम्यं स्या।स्नदमुक्तं
स्नुमोघरेत्व।स्नेहविषः शिशून्च च नस्कमाणं ऽत्रुशानपि च सा ऽलुंचो ष्णकाले च सहन्नके च पाययेत्।वाजच्च चादि शुस्नेह
परिहारास्मरिल्लुषं।योगातिमानस्तु देशगातिमानं तु देशसदा स्नेहात्स योजयेत्।वृष्यमांसे स्निह्याद्यवागूः स्वपकल्पिताः।स

णतः॥ नतस्य लिंगान्तो ष्ठित्वं च शुक्रकृच्छ्रयोनवेत्।बल्यं परं चातहृदं शुक्रसंजननं परं।परमौजः करं चैव पुष्टिवर्णबलप्रदीतापिन
हं पित्तं पित्तगुल्महरं परं।मूत्रकृच्छ्रप्रशमनं च दाहनं चापि शस्यते।पलद्वयं तदर्द्धं श्री पञ्चद्वारात्रमत्तं द्विजः स्त्री णां गुले चेज्जते।
पित्ताचातुपिवेत्पयं। अश्विन्यां मिमितिं चैव गोधूमादौ रसायनं।जलप्रोणपगोधूममम्भकाप्यम्लमेकं शाटकं।मंजामकस्तक्षा
नेतद्गुणं तालमस्तके।कल्कद्रव्यसमं मानं चगाद्देः साहचर्यतः।गोधूमाद्यं घृतं॥ ॥जीवंत्यतिबलामेदाकाकोलीद्वयजीरकैः।माम
पात्रिवृताकल्काकाकनासारसांजनैः।स्थिरंशु सासटीशृंगीकलसीसारिवाफलैः।सहाचरवराविश्वपिप्पलीमूलवर्जितैः।पि ३७
षैस्तैलेघृते पक्वं क्षीरेणाष्टगुणेन च।दद्वातुदशासनैवकैः पंशुक्राग्निबलवर्द्धनं।दंहणं वातपित्तघ्नं गुल्मानाहहरं परं।नस्यपानै
श्चसंयुक्तमर्द्धजत्रुगदापहं॥जीवंतीघृतकः॥ ॥कूष्मांडकात्पलशतं सुस्विन्नं निष्कुलीकृतं।प्रस्थं च घृततैलस्य तस्मिन्नस्थे निघस
पयेत्।त्वक्पत्रधान्यकव्योषजीरकं केंपरं।खंडं कूष्माचव्यमातंगपिप्पलीशृंगबेरकं।शृंगाटकं कसेरूणां प्रलंबं तालमस्तकं॥
चूर्णीकृतं पलांशं च गुडस्य तुलया पचेत्।शीतीभूते पलान्यष्टौ मधुनः संप्रकल्पयेत्।कफपित्तानिलहरं मंदाग्निनां च दीप
नं।लघ्नानां बृंहणं श्रेष्ठं वाजीकरणमुत्तमं।श्वमष्मदासु प्रसक्तानां ये वाप्युः क्षीणरेतसः।क्षयेण चाग्निहीनानां परमेतद्विशिष्यते ५८
।कासंहरं हिक्कां तृट्तिबर्हिमरोचकं।गुडकूष्मांडकं ख्यातमश्विभ्यां समुदाहृतं॥गुडकूष्मांडकं॥ ॥घृतक्षीरशर्करातिलैर्ती।

गोः समंसले शुघृते पूपलिकां पचेत्। तां भक्षयित्वा पीत्वा शार्करामधुरं पयः। नरश्चटकवत् वेदहृद्यावारान्निरंतरं। तिलमाषवि
दारीणां शालीनां चूर्णमेव च। पुंड्रकेक्षुरसेनाद्रमर्दितं सैंधवान्वितं विदार्यामेदसा पूकां घृते तनौ कारिकां पचेत्। तां भक्षयि
त्वा पुरुषो गच्छेत्प्रमदाशतं। घृतं शतावरीगर्भं क्षीरे दशगुणे पचेत्॥ शर्करापिप्पलीक्षौद्रयुक्तं तद्वृष्यमुच्यते। शतावरीघृतं
॥ ॥ पाषाणभस्मगुप्तानां श्रीजान्मादकत्रयं। जीवकर्षभकौ वीरा मेदा वृद्धिशतावरी। मधुकं चाश्वगंधं च समापयेत्कुडा।
वोन्मितं। समेतस्मिन् घृतप्रस्थो दुग्धं दत्त्वा गुणं पयः। विदारीणां रसप्रस्थं च छागमांसरसप्रस्थं दत्त्वा मृदुग्निना साधयेत्सिद्धं सर्पि
र्निधाय पचेत्। शर्करायाः तुगाक्षीर्याः क्षौद्रस्य च पृथक् पृथक्। भागान्वत्रिप्पल्याश्चाश्च पिप्पल्याश्चावपेत् पलं। पलं पूर्वमतो
लीढ्वा ततो भक्षयेत्प्रयोजयेत्। पश्चाद्दुग्धं पयश्चाश्नीयात्समं स्त्रीषु शमं बलं॥ माषघृतं॥ ॥ गोधूममाषचूर्णं चशाल्यं निष्कं संमलिलाह्वके॥
पादावशेषे पूते च द्रव्याणीमानि दापयेत्। गोधूममंजात फलं माषकृष्णा परूषकं॥ काकोली विदारीमध्यस्थावरी श्वदंष्ट्री
क्षीरसपुष्ट रामधुकं श्रावणी सिता ते च्छातकं चात्मगुप्ता मधूकानि कारयेत्। घृतप्रस्थे पचेत् द्वे वृद्धीरं दत्त्वा चतुर्गुणं भ्रमग्न
ग्निनाच्छ। सद्धे सिंन्न्दहुच्चा। एपेताभिनिच्छे पेत्। गोलाप्पिप्पलांधान्यंक पूरं नागकेसरं। यष्ट्याह्वं त्रिनिष्कं सिताज्यौ द्रपलाष
कं। दवेशुखं मोसर विधिवद्विनियोजयेत्। शाल्योदनेन भुंजीत पिबेन्मांसरसेन वा। केवलं वा पिबेत् दस्यां तबकं चिरमा

15

रातंमद्रेकटस्यचः॥ वारिद्रोणेनसार्धं स्याच्छा पंपादावशेषितं॥ घृतप्रस्थं विपक्तव्यं गर्भदत्वा चकार्षिकं॥ सव्योषपिप्पली
मूलं चित्रकोजीरकं तथा। पंचमूलं कनिष्टंच रास्नेरंड समायुतं॥ बलासिंधुयवक्षारं स्वर्जिकाचफ्रजीरकं। सिद्धमेतत
घृतं सद्यो निसर्पाहन्याच्सूतिकागदानू॥ ग्रहणी पांडुरोगंच मूर्च्छा सिजनं तथा॥ सूतिकाकृतेदोषं सर्वाणंस्तन्यावि
शोधनं॥ नवोच्चरावंतैलं॥ ॥ जीरकेहपुषाधान्यं शताह्वबदराणिचः॥ यवानीमे[थि]काहिंगुपत्रिकाकामं दनकं
। पिप्पली पिप्पलीमूलमजमोदायवा[नि]काः। चित्रकंचप्रत्यंशाणि यथान्यवकचक्रंतुःपलं। कं सेव्यकं नागरंचकार[वी]जीरकमे
वचः॥ कुडस्यच रातं दद्यात् घृतप्रस्थं तथैवचः। क्षीरं दिप्रस्थसंयुक्तं शनैर्मृदग्निना पचेत्। पंचजीरकमित्येतत्सूति
कानां प्रशस्यते॥ गर्भार्थिनीनां नारीणां वृंद्धणीयेचमारुते॥ विंशतिव्यापदोयोनेःकासंश्वासं स्वरक्षयं। हलीमकं
पांडुरोगं दौर्बल्यमूत्रकृच्छ्रतां। हंति पीनसनीकुर्यात्स्यपत्राप्यते हणी॥ उपयोगात्स्त्रियो नीत्यमलच्छाममकवर्जिताः॥
पंचजीरकगुडः॥ सूतिका॥ ॥ सद्धौरोचाप्यनुग्धेवादोषं प्राप्यस्तनौ स्त्रियाः॥ वृदूष्यमांसरुधिरस्तनरोगाय कल्पेत॥
॥ पसरकंचतनुं चरुधिरामिषगंधिकं॥ शोथवद्धिसमायुक्तं सरुतं तत्पयोध्वरे॥ पंचानामपिते पां हिरस्कजं विद्रधि
विना॥ लक्षणानि समानि स्युर्बाह्यविद्रधिलक्षणैः॥ शोथं स्तनौ [च]कमवेक्ष्य निरग्निदग्धाद्यविद्रधवल्लिहितं बकुवि॥

सूतिका

सुनाका

20

ध्मानं ः । आमे विदह्यमानेत्वाये वक्ष्मिगर्भपाकं तस्याप्तनौ सदाहमेव छिन्ति र्ङ्कदीता ः ।। जलौकोभिर्हरेद्रक्तं न स्तना चूपमाचरेत् तो यात्
त् पित्तघ्नानि शीतानि द्रव्याणि च प्रयोजयेत् ।। पाचयेद्व्रणवत्सर्वं गतिं संरक्ष्य पाटयेत् ः पिष्ट्वा त्वक्समलोहं च निर्वाप्य स
लिले पिबेत् ।। कृ ः खस्तनात्रपानारीसा हीदंभ्रु खिताभवेत् । लेपो विशालामूलेन हंति पीडां स्तनोच्छितां ।। आक्षकंद
तिकं दोपश्चिचक्रिमारिकायाः समं तिज्ञया ।। लेपान्निहंति मूलं तु नरी गंद्रधाकपेरीदृशा ः ।। कतकफलकामिनीदालोपाव
स्तनदोषमाश्वेव ः ।। तलपिष्टच मृणापत्रै कृच्छ्रीनोलेप ः ।। हिजु अरोगं हन्याद्रोमयपर्शतां हर्षं जनवं ।। स्तन्यरोगः ।। ।। गुरु
मिविविधसहारैर्दुष्टैर्दोषैः प्रदूषितं ।। क्षीरं धात्र्याः कुमारस्य नानारोगाय कल्पते ः । लवणं तनु चाम्लं च कटुकं फेनिलं ३४५
तथा ः । मांसधावनसंकाशं पीतकं च तथैव च ।। एतन्नूतविधं क्षीरमस्य दृष्टं नीवकोब्रवीत् ः ।। मधुतैलघृतप्रख्यं कारव वात
पंचप्रशस्यते ः ।। करोति लवणं क्षीरं बालस्य मलस्य मलविसर्पं ः । कफं च तनुकं कृत्य दम्लं च मूत्रपाकतां ः मिश्रं मधु
वनसंकाशं रोगीं दिंच कुरुते स्त्रिस्रोः । फेनिलं पात्रसकासंतु मूत्रलं कटुपीतकं ः ।। घृतप्रख्यं प्रोक्ते नवेत्सुपित्ते लानेवल
वानुभवेत् ः ।। मधुप्रख्ये भवेदुजाकषाये नीरुजो भवेत् ः । कषायं सलिलप्राव्यं स्तन्यं मारुतदूषितं ।। कट्वम्ललवणं पीतरा
जिमत्पित्तसंगतं ः ।। कटु फलुषं घनं तो ये निमज्जति सुपिच्छलं ः ।। हिलिंगा दं द्वं विद्यात्सर्वलिंगात्रिदोषजं ः ।। अदुष्टं

आसप्ततेः प्रकुर्वीत वर्ष ऊर्द्ध्वं तु षोडशात् । न चावे षोडशाद्वर्षात् सप्तत्याः परतो न च । आयुःकामो नरः स्त्रीभिः संयोगं कर्त्तुमर्हति । शुष्क
रूक्षं यथा काष्ठं जन्तुकीर्णं विजर्ज्जरं । स्पृष्टमाशु विशीर्येत तथा वृद्धः स्त्रियो व्रजन् । शोषकासज्वरश्वासकार्श्यपाण्ड्वामयक्षयाः । अ
तिव्यवायाज्जायन्ते रोगाश्चाक्षेपकादयः । असेवनान्मेदोवृद्धिं मैथुने माद्यमिव । त्यजेत्तृप्त्यशुचिस्थाने लोकापवादं च मे पुनः । आतुषां
तोमंदजरसाश्च पुष्टवर्णबलान्विताः । स्थिरोपचित मांसाश्च भवन्ति स्त्रीषु संयताः । त्रिस्त्रिर्निरीहो नित्यं सेवेत प्रमदां नरः । सर्वेष्व
तुषु ग्रीष्मे पक्षात्पक्षाद्व्रजेद्बुधः । जातिनिकं प्रातर्दौर्बल्यं धाचिंद्रियबलक्षयः । तत्पत्र च शुपदं रोगाश्चातीव दुर्जयाः । अका
लमरणं च स्यादुत्सृजतः स्त्रियमश्रियाः । रजस्वलामकामां च मलिनामप्रियां तथा । पिवर्णिवृद्धां च योवृद्धां तथा व्याधिप्रपीडितां । ही
नांगां मलिनां द्वेष्यां च । निंदेत समरिक्षित । स्वगोत्रां गुरुपत्नीं च तथा प्रव्रजितामपि । सिंध्याः पर्वकाले च नोपेयात्प्रमदां नरः
। गोसंगे चार्द्धरात्रे च तथा मध्यंदिने शुचौ । लज्जासमाधाहृदेशो विवृते वा द एव । क्षुधितो व्याधितश्चैव वैद्युप चित्तश्च मानवः । वा
तविण्मूत्रवेगार्त्तः पिपासुरतिदुर्बलः । तिर्यग्योनावयोनौ च दुष्टयोनौ च संवनः । १५४ पयोनौ विसर्जं तिं बलवानापि वर्जये
त् रेतः सम्यक्ष्याति मात्रं तु मूत्रविरणमेव च । स्त्रिलाघुत्तानशायने विशेषेण विगर्हितं । क्रीडन्नित्यं च मे धसंवीहि स्मार्थी परिवा
दोषेत । रेतःस्खलोपघात तो नर स्यासंयतात्मनः । दृष्टायुषे च मोहागतिर्धर्मश्रुततो नवेत । लिंगिनी गुरुपत्नी च स्वगोत्रा नाम

र्वमुद्गचांचासंघयोश्चापिगर्भेक्षीवितसंदध्यं। दयोस्त्पक्वणेपेतांतुल्यकौलमंमणाचूर्यं। मूत्रिकामोभिकामांध्वत्तं दृष्टे दृष्टा
मलं कृतो। सेवेत प्रमदा नित्यं वज्रीकरणपीतवान्। स्नासन्ना गर्भरंध्री रंभोसंतद्धं समोडिकं। व्यजनं स्वप्रसेवा च व्यवायं ते हिता
नित्। चीष्चयममयतां च घ्रानो चरिंसतां। क्षीवानामल्पसंक्राणां स्त्रीभुद्धेण श्वसेनराः। विलासिना मर्थवतां रूपयौव
नशालिनां। विकृनार्यो नराणां च योगा वाजीकराहिताः। अहिफुरा गोक्षुरकौ चुः शितमूली वानरिनागबलातिबला च
। चूर्णमिदं पयसा नित्यं पिबेय यस्य गेहे प्रमदा शतमस्ति। माक्षीक धात्रि मधु पारद लोह चूर्ण पथ्या शिलाजतु विडंग घृतानि ३०६
लिह्यान्नरा एकादशीं हि शाति महग्रनिमदार्द्धि तपि सासीतिकोपरिमयनबलं सुवेच गवां चिरूढवत्सानां सिद्धं पयसि एयसं। मा
धूणो मेस्त शिलाद्यौद्र सर्पिर्मिश्रं सुशीतलं। पुकारेष्ट। तिलीस्यपिदशावाराजनमलाणि। पिप्पलालवणोपेतौ वस्ताण्डौ क्षीरसर्पि
षा। साधितौ भक्षयेद्यस्तु स गच्छेत्प्रमदाशतं। वस्तांडसिद्धे पयसि भावितानसकृत्तिलान्। शाश्रुमारवसायकाः शकुंत्येस्ते। शि
लेः कृताः। यः खादेत्सनरो गच्छेत्स्त्रीणां शतमपूर्ववत्। कुलीरकूर्मनक्राणां मंडान्येवं हि भक्षयेत्। उच्चटा चूर्णमप्येवं क्षीरेण
नमस्तु च घ्नीतो घृतलिप्तमाषविदलंडग्ये सिद्धं सिताज्यसंयुक्तं। भुक्तं। भुक्तं नदैव करुते तरुणी निरतीवऽस्तीव। त्रिकंटकाऽस्य
गृधानाबीज चूर्णं सशर्करां क्षीरं च यः पिबेद्वगच्छेत्स दशावारान्निरंतरं। माषपिप्पलीचरालीनां चययोधूमयोस्तथा। चूर्णमा ५२

२३

वलमालोक्यप्रयुंजीतयथाविधिः॥ एतद्रसायनंश्रेष्ठंमहामुनिनिषेवितं। अनेनाभ्यासतंपूर्वंच्यवनोतिष्ठतिनिर्जरः। पारुष्यंनांगस्योपि
ल्लनचलताचूर्णग्रस्ततानजायतेनचवैकल्यंपिंडिकायांकदाचन। कासश्वासातिसारस्तुरपिटककटीकुष्ठकौटप्रकारान्मू
त्राघातोदरांश्वयथुगलशिरःशूलावकूलाहिरोगान्। येचान्येवातपित्तश्लेष्मजकफजन्ताव्याधयःसंतिजंतोः; तांस्तानस्मान्नियो
गाद्दपरनयतिपरः पीतमंसेनिवाग्याः॥ त्र्यूषणसमेःप्रसवलानयक्षेरवात्वचंनुदितेपिवेत्। वातपित्तगदानहत्वाजीवेद्वर्षशतंनरः॥
मगवलिपलितघ्नापीनमावेसर्वपकाशजिद्वापिारजनीदिवसेषुनस्यंरत्यायनंदृष्टिजननं। विगतघ्ननिद्राप्येप्रातरुत्थायनित्यं
पिवतिखलुनरोयोनासरंध्रेणवारि। सभवतिदूर्णचक्षुर्षालांदतुल्योवलिपलितविहीनःसर्वरोगैर्विमुक्तः॥ त्रिफलासुमिश्रि
त्वंपलितहरंदृष्टिजननंचपिवंतत्रपत्रदेयनासिकरंध्रेलनैशिकंतोयंदुर्नामश्वासकामज्वरवमथुत्वषापांडुतैर्याजोविरोगा
नहिफाक्रशछार्दिसारमूमदहृग्रानजीर्णश्लपदोपाद्। दकाम्लामलपित्तज्वरविगतजरारोचकानाहघातानूहन्यादेतान्
वृरपंमधुनिपरिणितापूतनाचारसपित्तं॥ मधुहरीतकी॥ ॥अथपः पलंगुग्गुलुत्तुल्ययोगस्याग्यस्यव्योषपलानिपंच। पलानि
षोत्रिफलारजस्मातकपलिदत्वात्पमरचमेव। लोहगुग्गुलुः॥ ॥त्रिषद्विदारीनित्तुपतिलद्रकुष्ठत्रीरजश्वत्त्रप्रस्थाजस्नातकप्र
स्वयुतंतत्समानंगमूच्याः चपंचत्रिंशन्मधुनोव्योषस्याष्टौपलानि। दत्वादधिवदिग्गुणवाराहीसमगुणसार्धरादह्नातं। मधूलो

नामापानी

१

ईषलमेतत्सरिम घृततैलाञ्जने निहितं । अश्वादृष्या गिरिहेतुरोगाभीकं दद्यंकर्षं । अश्मन्तुर्दस्त्रं गंधरकुष्ठवल्ली पलितपीनसंतंप्यासांध्यं ।
नरसिंहदृष्टविक्रमभमदत्रयमन्त्रिवं बितं लनते । बलवर्ण स्वकांतिं दुष्यसाहि स्वचसंस्तुतंजनपयुप चूर्णमिदं सुरवरनारसिंहाख्यं वारा
हमूर्द्ध्वकंदो वराहिकंद संज्ञितः । निशानुतुल्यदृतेपि चर्म्मकां रानुलोमतः ॥ नरसिंहचूर्णं ॥ ॥ अश्वगंधापले त्रिशाचूर्णयित्वा
विचक्षणः । वृद्धदारकचूर्णेन समन्नागं तु कारयेत् । स्नापयित्वाघटे दिव्ये सर्पिषा परिभाविते । कर्षमेकं समश्नीयाच्चूर्णस्य पयसा सह
॥ अश्वगंधहि कस्यरवेवस्य परिहासो न विद्यते । करीवनिचंस्त्वातिसर्वदोषविवर्जितः ॥ तेऽऽमासमन्यहस्त्र मेरिखिमदानिदृश्या
स्करः ॥ नघस्येवचतुर्मासो वेलीपलितवर्जितः ॥ अश्वगंधाद्यं चूर्णं ॥ ॥ वृद्धदारत्रिवृद्दंतीकंददर्पश्चिगोक्षुरा । वाद्यालका
उकेषोजिकाजिगंधस्त्रुता वरा । कपीलीवृश्चिकमीवद्देवावदूपराजिता कंचुका तालमूली च वृहत्स्वत्रपतावाक: । ग्रंथिकं ३८२
त्रकांवे वविश्वदेवा च सामता । बाणपुरवाच्च पादां चमो ॥ बरोणएवचा । त्रिप्रुःकुलिनामं गौ चमुंडीभिः कोकिलादकः ॥ अर्क
दीरिंसातापुच वाच्चमरफलत्रिकं यमानीचाजमोदा च जिरिंमन्यतंदुलाः । विडंगमुस्तनाली संनिशालवणपंचकं । पलापुष्क
रनागार्धंच सिंधि संहास्तपिप्पली । फलंकुष्ठमत्पीरेणुतंतुहिंगुसंचालुकं पाषाणभेद वचाम्रमद्रो कटविकंत्रकाः । पलि
काभागशीग्राहयागडूची विश्वदेवकाः । स्नहापलाम्रामुष्कोत्सरविरवरीदिवपंग [illegible]ः । स्वर्जिकायावशूकाद्रः ॥ चैषां ५१

त्रुरोपि वा । उष्णाना येस्विन्नैर्दद्याद्दुर्नाम्ने समग्रहितः । कन्येत रस्यैकन्याये स वक्षा मद कल्का पादयेत् । त्रिकर्त्रिकैर्नने त्रेणदद्याद्यो
नि मुखे प्रति । मन्नीशायविश्व घृतं स्नेहेन हिंगुणां मत्ताम्प्र प्रस्थगंड ति सि घन्व स्वावु चरसे क्षिते । मूयो वा स्ति सिद्ध धान्त संयुक्तो
शोधनो गपेः । पायेवस्ति निवद्धान्तु प्रान्तेगु न्याचिकि स्थितेप्रवेशाये वाम लिमानाव स्तिवा नमेषिणी । पीड्ये वा यध्येनाभ्ये
वस्तिरुपरि वेष्टिता । न्यारग्वधस्य उपत्रैस्तुः निर्गुण्ड्या स्वरसस्य च ।। कुर्यात् गोमूत्र पिष्टेन भुव शिंच्चा पि ससैंधवं । मुष्के लम
र्षपसमां प्रविन्नजपपानि चावस्तेरोगमन पीयरुजा निद्धान्त लाकपा ।। न्यगारधूमवृहती । फल पिप्पलि । सैंधवैः । त्व
ताम्रकं सरो । मूत्रकृच्छ्रे एषैः समागारेः । शर्करा मधुमिश्रोणाशीतेन्म धुकां बुना दद्युमान्नेमिष गदष्टो प्राद्योन स्त्रिंशुद्धापयित
। श्रुकडषं श्रोणितवा गता मस गदरत स्यना शं चक षं मूत्राघातं मूत्रदोषान्यवृद्धान्ये निद्धो पानं न परायो च संगं । मुक्ता
घातं शर्करामश्मरी शस्तं वस्तो वृं कृणमेहने च । घोरान्नन्यान्वस्तिजं चोपिराग गमूत्रादते म्नन्नरोहं तिवस्तिः । समपगदनस्या
लिंगानि व्यापद क्रम एवं च । वस्तेरं तरमंज्ञस्य मासमं तं स्ते दू वस्ति नाम । उत्तरवस्ति विधिः ।। । प्रयोगिकवदीर स्वधुमोचैरेचन
ः स्नेहाक वामनीयो नत्रैला न्यूषणां पूं गं श्रृगिणी च छन्नं शिला । एषा कार्या हरणवर्त्ति निरुद्वं षोडशा कौमुल स्थिरे दिरेचानेवं
स्नेमत्रं हस्तिमितं मतं । स्निग्धमकानि गन्धस्ने हग्न्डग्मुलु समर्पिपेः ।। स्नेहिकेवर्तितं स्निग्धुने त्रा द्वात्रिंशत्तं गुलं । वामनीयेतु

सुखं नारी...

ह्वल्कसाध्यबिस्वरधूमस्त्रिभिः । चक्षुर्दूरं गुल्मं नेत्रं धूमः पंचविधो मतः ॥ अपरस्तु सुखोपविष्टः ॥ ॥ सुमनाऋजुरोदृष्टि स्वनं दत्तः स्ते
हो कै प्रदीप्ताग्रां वर्त्तिं श्रीतलासि प्रणिधाय धूमं पिबेत् ॥ मुखेन तं पिबेत् पूर्वं नासिकाभ्यां पयः पिबेत् । मुखपीतं मुखेनैव मु
खे पीतं चवतः स्नतः यो वमेत्तस्य नो धूमं गस्ति पित्तं मुखेन वा । समनेत्रकर्णनासासमं संप्रयात्यन्नमात्रं गदातृतीया प्रायोगिके त्रा
स्त्रीन् वा सामान्याद्दद्यात्ता प्रस्ये नपुंसर्वगतास्वीरश्चद्धरोवस्ति । स्नेहे कं सुखं नासाभ्यां याचदत्कप्रवर्त्तितः । नासिकाभ्यां वै
रेचनिकमादोषदर्शनात् । मुखेनैव कासांतरं ग्रासहरेषु च । वामनीयं पंचमुखेनैव विरेचनिकवर्त्तेलतं इलपद्माङ्गुं पी॰ २८
लो वामनीयं यथा योगं कृत्के वै ग्रियं संशुद्धिलाघवं शिरसि समः । यथेरिता नंदीषाणां समप्रकरीस्पर्शं हाणं । व्याधियेमांग्र
मक चेरत्तः पित्तं शिरोरुजं । अकाले वातिपीतसु धूमः कुर्यान्दृक्पद्रवानां तत्र तैः सर्पिषः पानं । अतियोगे तालुशोषप
रिदाहपिपासा मदमूर्च्छा नर्द्धचेडदौर्बल्यं भ्रुतइति स्नेहिकं धूमजे दोषा वा मुपित्ता क्षेगोप्रदिः । शीतमन्नंतरं पित्तं स्पाकौ
पिचेपिरुचक्षणांनचिरिकः । पिबेद्धूमः । नरस्तेवस्तिकर्मणि । नरस्ते न विषणं तेन रा क्रे नरगर्भिणि । न श्रमेन मदेना
मापिचेरपुत्रागरे । नमूर्छाश्रमन्दरप्माप्तन्नदीणां मापिबेत् । ततः । नमस्कृत्यप्यपी-चाम्र नालहे नरगान्द्रिमे । धूमं मंन्दं नेत्रादश्म
देवरुक् दत्तुघण्टवानतालुशोषेति मिरे शिरस्पतितनेतिः । नशांके सेनरोहिणांनमदात्ययो । एषधूममकालेषु मोहात्पिबति

सुखं नारी प्रसूयते ॥ सितपिकलौचनचरणं चूर्णं पूर्वस्थकर्णपूरणतः ॥ अपि विषमगर्भपीडितवनिता सुखप्रसूतिमानितनुते ॥ क
त्वाच मुस्त्वं गुंजामूलं निबध्य कटिदेशे ॥ सूत्रेः सप्तभिरचिरात् सुखप्रसूतिं नितम्बिनी लभते ॥ पिष्ट्वा पाठापत्रं नारी क्षीरेण पापिवेदब
ला ॥ सा मूढगर्भजनितस्त्यथया प्रविमुच्यते क्षटिति ॥ मातुलुंगस्य मूलानि मधुकं मधुसंयुतं ॥ इक्षोरुत्तरमूलं च ह्वी प्रमाणेन तन्तु
ना ॥ बध्वा कट्यां तु नियतं सुखं नारी प्रसूयते ॥ तालस्य चोत्तरं मूलं ह्वीप्रमाणेन तन्तुना ॥ बद्धं कट्यां च नियतं सुखं नारी प्रसूयते
॥ सुखप्रसव विधिः ॥ ॥ पंचांगहस्ति शुंडा मुंडी रालो द्रपंच पारि मिश्रैः ॥ सर्पि र्दिपान्यविश्वं नक्तं तमात्रे प्रसूतव नितापाः ॥ गं
॥ प्रवाहु तु लांस्तं चविनिपीड्य पेस्वास्त्यामतिं कुरुते ॥ वेगाघातादा सुर्यो निसं धय पवेदनां करुते ॥ तत्र विधेयः कल्कः शतपुष्पा
याः सतैलहे पेना ॥ उचरादक्त स्तधकल्को वापेटिकादिसंभूतः ॥ मूढगर्भ ॥ अपरापातन विधिः ॥ ॥ कटुतुंब्यहिनिर्मोकिकृत २५२
देधनसर्षपैः ॥ कटुतैलान्वितैर्योनि धूपः पातेपरानूः ॥ भूर्जग्गुलुधूपेनस्रोणयाश्चास्याः प्रधूपनं ॥ अपरापातनं प्रोक्तं सद्य
ः शूलनिवारणं ॥ कांचवेष्टितयोगल्पाधष्टेकं वे सुखं पतत्यपरा ॥ मूलेन लांगलाख्याः संलिप्ते पाणिपादे वा ॥ कुष्ठं सत्रा लि मूलं
मूत्रेण च पाययेच्छिवं ॥ अपरापातनं क्षिप्रं छिन्न पक्वं च कं यथा ॥ अपरापातन विधिः ॥ ॥ हिंगु पिप्पलि पाठाल्पो नागी मेदाम हौषधं
॥ रास्ना मतिविषां चव्या मन्निदोषः प्रसिध्यते ॥ योनिस्थम हीनत्र लितयोनिस्थलं च शान्तमिति ॥ बिल्वमार्कवत्त्वं मूलं कल्कं

तोड़का

दुग्ध वाउ

लु घान्ते मिमं विधं चतुर्थी। तेदनलपचानार्कदासचालेसद लवणं। बुधरे र्द्धिसंत्र त्राणि:। मुक्ता: पान्नाविपाशाम्बु मुक्ता: सूर्येण
स्समय:। मुक्ता: सर्वजनपा ज्जन्ते ए ह्येहि मा चिरंतिष्ठ स्वाहा:। जलं चाचवनमंत्रेण सप्त वारा भिमंत्रितं:। पीवा प्रसूयते नारी दष्ट्वा चैन य
त्रि स्त्राकं:। आचवनमंत्रं:।। ।।नाडी २६ नत्रद्धवसुभि: ८ सह पद्ध २ दिग १० छादशा १८ मिरेव:।। स्मर्कं रसुवन १५ वेद ४ सहितै ह
नयत्रिंशकमिदमाश्चर्यं:।। ।।

११	३	१२
६	१०	१५
८	१८	४

द्विति जलिं विपत्ते सौ द्धपु र्दिक्षु प्रजापति:।। सान्नीपांडु नै हल्पे देशन्तं वदधच पि:
ऐक्ष्वाकानने:।। कार्त्तिके पद्धुतिमुत्रंका।। तिके पानिरहितं:। प्रसवनकाले गर्भि
।।। प्रसूयं चेममविक्लिष्टमतिक्लि
रपा: कर्मे पतस्स पचारानजपत्र्यं:। पन्नरूपाशि पालेप:। स्थिरा मूलचकतो पिवा:।। नाभिबस्तिभगादेषु मूढगर्भोपकर्षिण:। पाठा
मुरसपिसिंहास्यमयूरकपचेएयक:।। नाभिबस्तिभगाले पाशु रवंनारी प्रसूयते:। त्रुपंबुपरि पिष्टेनकं देन परिलेपयेत्त:
। लांगल्या चरणौ सूते क्षिप्रमापन्नगर्भिणी। सितामाचर्द्ध ऐन्द्र चाको किलाच्छ सम मूलिकां। तच्च एणं पूरणे नाभ्यु रवंनारी प्रसूय
ते:। रूपामामुदर्शना न्यांत्र ले तान्यां परिकल्पितं:।। क्षिपेऽक्त ऽ वकं मूर्द्धि यावत्यादतलं वूजेत:। गूढ तगर्भपीडायां: सुखदीव का
रकं:।। अपामार्गशिफा योनिमध्ये निक्षिप्य क्षार्थ:। सुखं प्रसवते नारी जे पजज्ययत्र ता वतः।। पाठामूलं।। त्रुचक स्पष्टदांत कस्पादा
ट कूपमूलकं:।। लपना स्परणा हापिसु रवप्रसवकारकं:।। मूलं त्रुगाल पाणि क्षिपिष्टं वातं मुलाबुना:।। नाभिबस्तिभगाले पा:

(29) वस्ति

जवंतिमदनंमेदांश्रावणीमधुकंबलां। सतां रूपत्रकौ कृष्णा काकनासांशतावरीं। स्वगुप्ताक्षीरकाकोलीकर्कटाख्यांसटीवचां। पिष्ट्वाते

लैघृतंक्षीरेसाधयेत्तच्चगुणो बृंहणं वातपित्तघ्नं बलशुक्राग्निवर्द्धनं। मूत्ररेतोरजोदोषान्हरेत्तद्वासनात्॥ जीवंत्याद्यंयमयकं॥

अनुवासनाध्यायः॥ ॥वातघ्नाफलबुर्दावर्त्तैवातास्रविषकूरोम्कूत्रक्चब्रोदरानाहमूत्रदोषाश्मरीषु च। वृद्धसंगदनुमंदाग्निप्रमे

हेषुनिरूहणं। शूलेदमलपित्ते च द्रोणोगोजयेदिधिर्विबुधः। मधुस्नेहनकल्काख्याकषायावापतःक्रमात्। त्रीणिषट्द्वादशा

त्रिणि। पलान्यतिलरोगिषु। पित्तेचत्वारिचत्वारिद्वेद्वेपंचचतत्रषट्। षट्त्रीणिद्वेदशश्लीणिकफेचापिनिरूहणेनास्थितेनास्थुनी

चंपादंशायादिपीवंसघनंप्रशस्तं। प्रधानमहास्तणोपपन्नंप्राक्त्तीर्षंस्वकृपटोत्तरीयां प्रक्षिप्यवस्तौप्रथितंस्वजेनसुवृद्धंपुंडास्यनि

र्घलीकं। अङ्गुष्ठमध्येनमुखंपिधायनेत्रंसंस्थाप्यनावर्जितोलेसाहस्तमात्रंततःस्वरचिक्कणंना। जिह्वापार्श्वंशयनेमनुष्यं। समेसुदेशेनतत

शीर्षकंचनात्युच्छितेस्थास्तिरुणोपपन्ने। सव्ये। सव्येनपार्श्वेनसुखंपमानंस्त्वीयदेहैचनुजोपपानं। निकुब्जसव्येतामसुशांतिंवामे

प्रसार्यशरणपेच्छास्तिंस्निग्धेगुदेनेत्रचतुर्थभागंस्निग्धोक्तनैराहतवुएवंशं। आकंपनादेपनतावदादीन्पाणपोर्गुणान्ध्योपिहिदर्शयं

ति। प्रपीड्यावेकप्रहणेनदत्तेनेत्रंशनैर्नैवततोपकर्षयेत्। तिर्यक्प्रणीतेनततयारिधारागुदेप्रणश्याचचलितेचनेत्रे। दत्तःशनैर्नाशय

मेतिबस्तिकंवेप्रवल्यतिपीडितस्तु। शीतामुनिस्तुर्जनकरोतिदाहंमूर्च्छांविनाशंचरतिमात्रमुष्णः। स्निग्धेतिपादंपवनंनिरुक्तंतदल्पः।

मात्रो लवणस्नेहयोगः॥ करोति मात्राभ्यधिको ति रोगं हारं तु सांद्रः सुचिरेण चैति दाही ति सारौ लवणे तिकुर्यात्। तस्मात्सम्यक्सममे
ददद्यात्॥ विघानवेगे परिधार्यदत्ते निश्वष्य सुक्ले प्रणयेत झोपात्। तत्रावासितमन्नमक्नं ह्विन्न स्नेह निरूहयेत्। मध्याह्ने केचिदाव
सेनिहल्लिसमाहरेत्। सव्यं प्रसारयेत्सक्थि दक्षिणं चोपसंहरेत्। मध्याह्ने सुमनाजोह्येभिरन्नो क्षामपतो नरः। बस्तिसव्येकरेणचा
दक्षिणेनाञ्च पीडयेत्। शनकैर्वाचापीडेन द्रुतं न विलंबितं। ततो नेत्रमपनीत्र त्रिंशन्मात्राः पीडरवा लाडपेद्धातिष्ट स्पांतरं श्रया।
वुचकटुकोत्तवस्त्येति बस्तिरागमनाया। अनेन विधिना दद्याद्बस्ति बस्तिविशारदः॥ द्वितीयं वा तृतीयं वा चतुर्थं वा यथाक्रतं॥ स
मग्नि स्नूहलिगे घुत्तप्राप्ते बस्ति निर्गिरयेत्। अपि हीनक्रमं कुर्यान्नैव कुर्यादतिक्रमं॥ विशेषात्सुकुमाराणां हीन एव क्रमो म
तः॥ मकु बस्तिप्रयोक्ता मोविशेषाद्वालवृद्धयोः॥ तौ तीक्ष्णौ प्रयुक्त स्तुक्र वंहन्याद्वलोजसा॥ सलेद्र एकः पवने निरूहैर्द्वौ श्रुद्ध
पीतौ प प्रसाच्चपि। चौ यात्रसमूत्राः कटुको भरूदाः॥ कफे निरूहानि परं विधेयाः॥ एकोपि कफेन्नानिले स्वमाओः॥ पित्तं घि
तीयस्तु कफे तु ती यः॥ प्रत्यागते कोष्णजलादिसक्तः शाल्यन्नमद्यात्तनुनासरेण। जीर्णे तु सायं लघु वाल्पमात्रं भुक्तोत्तु वास्यः
परिवृंहणार्थं॥ निरूहदद्याद्यागमप्रेजलेपेनाम्नानि। नितघ्नौषधसाधितेनादत्त्वा स्फिचौ पाणितलेन हन्यात् स्नेहस्पृक्षीघाग
मनाज्ञानाव दाम्रल्पाल्पवेगो विहतहानो हीनविरूहणः॥ मूर्छा स्फलकप्रायो महादेगोतिमर्दितः॥ पस्यमूत्रपुरीषं च ६६

द्रोवानावेवच का विघ पाबस्त यो न्दू णां स्रुंतरा तन्निरूद्द णं । विस ष्टा नि लदि एन्द्र ते स्नेहो दन्तो नु वासने । दन्द्र स्नूम पिम्ना सक्तो कर्द वान्
सने । सानिलः सपुरी षश्च स्नेहः प्रात्याति यस्य वै नपा दोषे चिनात्री - घं स समयगनु वासितः ॥ शुसकृदन्नुगते स्नेहे स्नेह स्पर्शं
नं । समुखे सर्वेन्द्रि याणां वाप्यु पलेपो वरांदनं । स्नेहनं पिमुखं चो पिका मस्त्रासावरो चकः । काले निषादि तत्र शस्तु कं प येचु प्रयत्न
तः । कार्यं न स्यं सुती त्वां च तीक्ष्णां चापि वि रेचनं त क्लेशो । ग्लानिरंग स्य माद्दः पर्वं त्याग्रा रु चि ॥ । नि रे ति स्नेह स निश्रं पुरीषं
रुजरमो मडः । हप स्पू लंन वेत् हिगुद वं द्रल ण सू त्ति भुरसि गध स्येतानि लिंगानि त्रानीयाद नुवासने । जीर्णा न्नमथ सायाके स्नेहे प्र
त्यागतिपुनः । लघ्वन्नं भोजयेत्सा मंदीप्ता ग्नि सुनरो यदि । द द्यात्तु प्रथमो वस्ति स्नेहये द्वस्तिवंक्षणे । सम्यग्दत्तो द्वितीय स्तु कोष्ठ स्थम
निलं जयेत् । बलवर्णौ च जनयेत्तृतीयस्तु प्रयोजितः । रक्तं चतुर्थौ रिक्तं च मेस्नेदये पि च । षष्ठस्तु स्नेहये मांसं मेद स्निह्यति सप्त
मो । अष्टमोनवम श्चैव स्थास्थिमज्जा नि मेव च । एवं शुक्र गदान्दोषा न्हि गुणः साधुसाधु साधयेत् । अष्टादशा ष्टादशकान
नां यौ नि षेवते । यथो क्ते न चि धानेन परि हारक्रमे ण च । स कुंजर बल ो स्वस्त्र तव र्णो न्यामरस्तनः । वीतपाप्मा श्रुति धर
साधुनराभवेत् । अर्धपाद तल मूर्ध स्त्रां द्वौ प्रौत्स्य क्वास प्रस्विम :। वीर्येण वस्तिरा दत्ते ध्वरविरसन्निवः । दृष्टकाश्च यांत्स्व
यं स्वेदेहमनु सर्पति । इच्छ मूले निषिक्तानाम पामूल मिदं प्रभो । मच्छाप्रियर स्नि सहसा केवलं समलो पि च । प्रत्येति वी

द्रैः अन्नपानाद्यैः प्रणीयते। मूलेनि पित्तको ह्रियपाण्डु भस्मा श्रीलन्नबद्धः॥ कोमलं पक्वमाम्रं॥ कालेमहत्तु प्मलफलप्रदं सथानं
वासनेन। यथा चयेसां कुचिताश्च के चिपोयंगदे येपित्तमरुग्राः। ये पांच शापासुर चित्तवाता: शान्तो विज्ञोयेणदिहेनबविह्निच
पित्तेप्रग्रथिते पुरी श्रूलेनि नस्कार तिलं दने चा। एवं प्रकारा श्च नवं तिक्तस्तौ यस्कामया स्तेषु चबस्तिरिषुः। पश्चो द्वियोग्रातचतो
गर्जेनविदं तिनन्तिः समेताः। द्वीलेंद्रियाये चनरान पाश्चबस्तिः शत्रास्तः परं मचते षु। उष्मा तिन्न तेषु तथा न्नि। शिता नन्नशीता
पुतथासुषो स्मा व॥ तस्य चनीके पसमं प्रयुक्तास चं च बस्ती प्रविन्नस्पदध्यान् तचंहणी मा हिदधीतच धि न विज्ञो धनीये परम
षु वे द्युः। कुषुमेहादि षु मे फूगेषु नरेषु पेतापि विज्ञो धनीः। दीणन्द्रतानामविज्ञो धनीपानस्रोपिणां नेष्ट शाड बेलानां। नमा
ह्रिताना चिद धस निबस्ति येषां च दोषेषु नरूर्धमा तुः॥ सुस्वीगता कोष्ठगतां श्वरो गी ममें हि सर्वा व यदा र्थ गा श्च। येसंतिदोषा
नत्रक न्विरूटत्या दायोः पंरं जन्मानि हेतु रस्ति। विण्मूत्र पित्तादिमला शया नां विस्फोटसंहारकरं सयस्मात्॥ तस्मात्तिवृहस्यस
मासयानां श्च स्तिं विना न्ये षज मस्ति किं चित्॥ नसर्पा द्वि किस्वार्थ मितिक्रुवंति सद्यो चिकित्साम प्रितां स्ति गेके। गरुच्चेंड प्रती
कची मी वृषक रे हि षां। शान्तवरी सहचरं काकुनासां पलो न्मितां। यवमा स्तातसी कोल कुचाप्रसतो न्मिता। वक्त्र द्रोणेन सिप
चा द्रोणशेषेण तेन वा। पंचे चैलाढ कं पेष्ये र्क्ष दे नीये: पलोन्मिते:। अनुवासनमतं हि सर्ववात विकारनुत्॥ गम्यू चितैलं॥ ६१

जयित्वानुवासयेत्। प्रधानमध्यमाह्रस्वमात्रा ये पैत्तिकी लिङ्गा मंदाग्निश्चापि रूक्षां गां तदर्थं मानुवासयेत्। ततः प्रणिहिताः स्नेहउत्ता
तो वा भक्तं न चेत्। पुरुषासितैः सर्वमात्रे लक्ष्या वीर्यप्रसर्पति। स्राक्तं विधैः शने शित्रिशत्रिंशद्वा हं ततः परं। ताड़येत्तलयोरं न श्रीद्वारां च
शनैः शनैः स्फिचौ पेनं ततः श्रोणीं सर्प्प्यां चोत्क्षिपेत्ततः एवं प्रणिहिते बस्तौ मंदायां सोष्मं दशाकु ।उत्तानो गोनदेत्वावद्यावत्काल
शतं भवेत्। कूर्परे जानुनी चैव ऊर्ध्वे त्रीणि गतागतपाणि पादतले चास्यां हं तथैव मुष्टिना तदा। त्रिकसंचालनं चापि क्रियां दास्य
यंततः। अवेसुखे स्वं च तथा निरे तिमहमासु खं। यथोदि त्यादहीनं नोजयित्वानुवासयेत्। निश्चमेकां तरं वापि दोषकाया निपेक्ष
या। स्नेहेन पार्श्वंगुलि पिडिकाश्च येवास्य गात्रावयमारुजाश्च। तं चाव ग लीन मुखं तत प्चानि द्रामुपासीत क्रितो पधानः। अ
नुवासितयेदा न च्युमिततरे क्रिमुखोदकाधा यद्भिक्त प्रायं वा स्नेह व्यापत्तिनो श्वा। पिच्छी चरेकदोष्णां तस्ता च नाम्न पिबेद्यथा। क्षा
पार्द्ध मात्रया प्रात धान्य शुंठी जलं पिबेत्। यस्यानुवासनोदकं स रूद्ध हृ शामं व्रजेत्। अस्पक्षो वात सीतो वा वायुना चापपीडितः
। अमात्रोधिकमात्रो वा गुरुर्वा ह्रद्रक्षेपजः। तस्यानु तरो संयोन हि स्निह्यत्यनिष्ठ तिष्ठी एष पद्मामान्तु वदन्ति ते वैः स्नेहो
न रस्या स्तु निष्ठ हृदेहः। स्निग्धमर्पितवातेन केवलेनातिपीडितं। स्नेह रक्षाद् भ्रमतिमान्निरूहैः समुपाचरेत्। रूक्षस्य बहु
वातस्य नेत्री चाप्यनुवासनात् द्वादशान्नि अनंतं ज्ञाचा ततः पश्चान्निरूहयेत्। दद्यानु क्रमं तत्र स्नेहैः प्राणिप्रेयक पंचमा सत्

34

चाल्पकोष्ठस्यकिंचित्प्र मृदुर्मध्योत्तमे।सहानुवासयेज्जन्तुः सार्द्धपाणिमितं पियकाञ्जरं विदग्धान्नस्यपक्वपोस्नेहः प्रयोजितः॥नचाति
स्निग्धरसमन्नं भोजयित्वानुवासयेत्।मदं मूर्छां च जनयेद्विपक्वस्नेहः प्रयोजितः।स्नेहबस्तिनि रूहश्चातेकमेवाभ्यसेच्चिरं।स्ने
हात्पित्तकफोत्क्लेशो निरूहात्पवनाद्भयं।तस्मान्निरूहितोऽनुवास्यो निरूह्यश्चानुवासितः।भेदं पित्तकफोत्क्लेशोस्यस्नेहैच पवना
क्षयं।निरूहैर्ग्रथितो मार्गः स्नेहः सम्यग्विसर्पति।अपेतसर्वदोषस्य सुनाडीषे वबहिर्जलं।अहोरात्रादपिस्नेहः प्रत्यागच्छन्नदुष्यति।
कुर्याद्बस्तिगुणांश्चापीतोजीर्णस्तु ल्पगणोऽन्वेत्।पस्यचोपद्रवं कुर्यात्स्नेहबस्तिर्निरस्ततः।चोष्णोवाद्यतोरोऽन्हादुपेत्यपसु दिवागता
:॥अनायान्तमहोरात्रात्स्नेहं मोपद्रवं हरेत्।अथ रूम्यकक्स्कं उशयपेत्तत्क्रमं प्रतं।क्षेत्रो ग्रातोत्सेष्पाश्चरचा वबस्तिसोष्पातुलो
मयेत्।गोमूत्रेणस्वृत्तस्थ्या कल्कं दत्वा चानुलोमनं।स्नेहबस्तावनापातेतान्यांशोकः प्रशस्यते।अक्षुद्रस्यपत्नो निश्चलेहोनेतियदा
बस्तिर्वीलेच पिच्चेच कफे रक्ते प्रशस्यते।संसर्गेरन्निपातेच बस्तिरेवसदाहितः।नयोन्मादतृषाशोककाजीर्णास चिप्रमेहिणः
।मूर्बाकुष्ठोदरस्थौल्यकासश्वासमहद्वयानुराः।शोफश्च मदक्षर्दिसंयुतास्तमहाबलाः।नास्थाप्यानानुवास्याचवातरो
गीदत्तेनराः।उदरी च प्रमेही च कुष्ठी स्थूलश्चमानवः।अनुवास्यापनयत्यापनमिमानत्वचास्याकपंचनाअनेन विधिनासमतस्या

न्नघ्रा पवसनाद्दे गात्रवृत्तां यांत्रिदे हिनः। क्वस्पष्टा त्तां चागर्भं तिने तेवा मात्राद्कतिक्ष्म तिः। दोषाः कदाचि कुप्यन्ति जिताः लंघन पा
चनैः। जिताः संशोधनै र्ये तु न तेषां पुनरुद्भवः। पेयानै र्विविधै रन्नै र्दोषा नुत्क्लिश्य देहिनः। स्निग्धस्विन्नाय वमनं दद्यात् समग्र कल्पते।
निशि सुप्त स्य सुक्ता। न्नजीर्णे क्षारं श्लेष्म हरणं वमनं पाययित्वा तु पश्चात् मात्रा सन्न क्लिन्नं कं वं गंधर्व नालेन स्यात् तं तं वामयेत् क्षिप्र कृ लि
ना टाक्ष मतस्तस्य पार्श्वे ह संप्रधापये त् कण्ठ वर्त्ती द्वारो सैपित्तं स्याद्ध हिम चूर्णं येत्। सुखाद्धलव णाम्लो मे: सं स्पृष्टं वा पुना
कफं। पाननश्यर सः स्पोत्क्रा स्वसनः प्लल मिश्रं तेविमनरे चनं शाकं निहादि सम नं कफे। काथ्यं तु स्यस्य कुं ऽवं प्रयोजयेत् जलात्
वौ। अर्धं ना गाव त्रिपं च व मनेषु व चार येत्। यष्टीमधु व चा रूप्यं बीजानां कुडवस्य च। कल्के रालो ऽमनि बस्य कषायं पाययेत् क्षिप्र
कृ। प्रव त्तलाला रुद्वामं वामयेत् स्निग्ध मात्रं। स्मेद्रवव सिंधु च्छमाप: कल्कः पुत्तं पिबेत्। यष्टीकषाये मद्वीड्ढं तेन साधु वमत्य लं।
। निंबकषाय योरे तं फलिनी गद मदन सिंधु को मधुयुते मेत त्स्या नंकफ रिपूर्ण शाये स्तां। तं डुल सलिल मिपि वं पः प्रीत्या व मतिन
रः सूक्ष्मकि। फलिनीव ल्कल कल्कं द्वरचारं चक्र पापि तरुणं। न्नाद्रीक्षव चा निंबं पटोलं फलि मीक्वरं। काथयित्वा पिबे त्तोयं
वां छितं। मदना न्वितं जीमूत कस्तथै क्ष्वाकुः कुटजः कृत वेधना धामार्गवं च सं योषेव मरेशग वा रूप्यक। वमन फलमज्ञासिद्धं
क्षीरं दधितांग तं तक्षारं। वमनायक फलं से वक मनक फे षु प्रयुञ्ज्यात्। मुक्त मात्रं लतां वा लंवू वृंकी नं वमन सा ध्ये षु रिक्तं पुर्ही

रद्धितक्रयवागूनां मन्यतमेन । कंठं पाययित्वा वामयेत् । कफप्रसेकं हृद्ग्राहि विष्टंभं कंमूत्रचतुर्चामितलिंगमाहुः । पित्तातियोगा ।
च विसंज्ञितां च कंठपीडामतिवामितध्नेः । पित्ते कफस्यांतु मुखं प्रवेशे श्वेहे षु कंठक्षचः सुचापि । जे घो च देहे कफसंश्रवेच
च्छितेषु वालंपुरुषं च्युतस्यात् । हिक्कांक्षचिकित्सानयनादात्रुगान्प्रवेशिरेकेवमनेनु पीतां । समग्रवाते चेन मधि समीक्ष्य ह्रिके हिका ।
वैरेचनी कोपशमनी । पामामन्यतमं धूममाकंठं सामच्छे ततः पाययित्वाक्षा चारिकमुपदिशेद्वांतस्य मोषधं पीते वांतिर्नायदि
पिबेदात्री कणनिस्वकषायान्तु सवारिणा । वमन्त्यस्यातियोगेतु शीलांबुपरिषेचितः । पिबेत्सुखेन रासे भूर्दचंसघृतक्षौद्रशर्करं विमनो ।
तिप्रसृते च हृद्यं कार्यं विरेचनं । सागरोपयांसुत्तरं दद्यान्मूर्छायां हृन्मुक्तयोः । समधुकां दनं चूर्णं लेहयेन्मधुसर्पिषा । वमनेनांततः प्रवि
ष्टा यां जिह्वायां कवडग्रहः । सिम्बाम्ललवणैः कट्वे घृतक्षीररसैर्हिताः । फलान्यम्लानि खादेयुस्तस्यचान्ये तोनराः । निःसृतां तु तिला
द्राक्षा कल्कलिप्तां प्रवेशयेत् ॥ ततोपराह्नेस्नविशुद्धदेहमुखोष्णेनाद्भिः परिषिक्तगात्रं । कुलत्थमुद्गाढकिजांगलानां यूषैरसैर्वा ३२४
प्तु पन्नोजयेत्तं ॥ पेयाविलेपिमकृतां कृतं च यूषंरसं त्रिहिरथैकशश्च क्रमेणसेवेत विशुद्धिकाः प्रधानमध्यावरशुद्धिशु
द्धिः । धान्यवल्केतसंसिद्धस्नानागारेणसमन्विताः । मुलघीदीपनीपेयवूरातेरल्के चक्रस्यते यथा णुरग्नि स्थिरो गोमया
द्यैः सिधूक्रमाणेन्नवति क्रमेण । महत्त्वाग्निः सर्वपवसहपैव शुद्धस्य पेयादिभिरंतराग्निः ॥ कफप्रसेकस्वरभेदनिद्रा ६५

निष्काधिनित्या गायुगा । संकल्पप्रवणो नित्यं नरः स्त्रीषु वृषायते । यत्किंचित्मधुरं स्निग्धं जीवनं तर्पणं गुरु । हर्षणं मनसश्चैव सर्वं तद्वृष्यमु
च्यते । अन्नं गेहे दृतस्नानं गंधमाल्यविभूषणैः ॥ दर्शस्पर्शासनसुखैश्चारुसोत्सैर्हितैः प्रियैः विहंगानां मनोरुतैरिष्टैः स्त्रीणां चाभरण
स्वनैः ॥ संवाहने वरस्त्रीणामिष्टानां च वृषायते । स्वरूपा यौवनावस्था लक्षणैर्या विभूषिता । या वश्या शिक्षिता या सा सा स्त्री वृ
ष्यतमा स्मृताः । जरया चिंतया शुक्रं व्याधिभिः कर्मकर्षणात् । क्षयं गच्छत्यनशनात्स्त्रीणां नातिनिषेवणात् । क्षयाद्भयादवि
श्रंभाच्छोकात्स्त्रीदोषदर्शनात् । नारीणामरसज्ञत्वमनिच्छानादसेवनात् । दौर्बल्यं सुखशोषश्च पांडुत्वं सदनं श्रमः । लैब्यं
शुक्रविसर्गश्च क्षीरणं शुक्रस्य लक्षणं ॥ वाजीकरणाधिकारः ॥ ॥ कृतात्मविजुक्रियानित्यमंतराग्निसमाहितः । अन्नपानसमा
र्जितमित्राकालेविरयन् । तच्चनित्यं प्रभुंजानस्वास्थ्यं यो नातिवर्तते । अजितेनाविकारेण मतुल्यत्तिकवंहितं । सर्वमन्नत्यरिच
ज्यशरीरमनुपालयेत् । तदन्नं देहिनां नाम सर्वप्राणः शरीरिणां । नरो हिताहारविहारसेवी समीक्ष्यकारी विषयेष्वसक्तः । दाता
समः सत्यपरः क्षमावानाप्तोपसेवी च भवत्यरोगः । मतिर्वचः कर्म सुखानुबंधि सत्त्वं विधेयं विशदा च बुद्धिः । ज्ञानं तपः सत्परता च यो
गो यस्यास्ति तं नानुपतंति रोगाः ॥ अर्थेषिलन्नेषुके नप्रयन्नंक्त्याचरेन्नित्यसुपायवत्सु । जितेंद्रियं नानुपतंति रोगास्तत्काल
युक्तं यदि नास्ति दैवं ॥ अश्नाकमोजीर्णमत्ति यो धुसा पयोर सासेवति नाति योनिः सां । सद्दामनुग्लावचत्ततोविदहीनं

योगानु

वलप्रसुग्री स्निग्धगलाम्रकारुकरुकु। ना गरीनगर मेवरपस्पेवर्पी सदा। स्वशरीरस्य मेआ वीरुन्सेष्ठव हितो भवेत्। रोगानुत्पादयेन्नः
॥ ॥वमनं रेचनं नस्यं निरूहं चानुवासनं। इंछ्रयं पंचविधं कर्म द्विकर्मं स्नेहपूर्वकं प्रपद्यते। अथापेयस्तु पुण्यं देहे स्निग्धमात्राद्यनन्तरः
।तथा संशोधनद्वाव्येः स्निग्धकोष्ठप्रपादयः। मलापहं रोगहरं बलवर्णप्रसादनं। पीत्वा संशोधनं सम्यग्गायुषा युज्यते चिरं। घृ
तं धापादस्वेवार्ते हितं दिवये घ्नते। पिबेत्स्नातं भोजनजंतुकवादीनां मलापहं। पिबेत् संशोधनाद् धूम्रजन्तु निजं गदोब्लातैले
द्रिपाणौ च वेमल्यं चोपजायते। पित्ताघातं सकृद्रोगं संयमने निहंति च। सदान्नेनाशिनः स्नेहो बलवर्णकिरः सोपात्तःके लघो
कोष्ठे नीरामे दीप्तपावके। पाययित्वाग्निपक स्नेहं कटुसंवारि पाययेत्। यथादोषं यथासात्म्यं विधि यथाकालं यथाबलं॥ स्ने ३८ १९
हपकमपक्वं वा पाययेत् चिकित्सकः। सर्पिरादि पातैलं वसामज्जाप्रमाधवेतैल घृतवष्णोत्तमं शीते स्नेहं पिबेन्नरः॥
तलमुष्णं घृते पेयं यथास्नेहेषु राग्यते। वसा सुयुज्यते मंडः सर्वेषु स्यमयांबुनासु नैव ज्ञातकस्नेहान्न नितोगमुष्णीतलं। त्रिकर्ष
दर्धकर्षेण वृद्धिः सार्धपलं तथा। अतः ऊर्ध्वमिति वृद्धिस्थ नवे ध्यावस्युलिन्न यातो पिबत्पलार्धेन वृद्धिया वज्चचत्पलमात्रे पुं स्नेह
पानस्याजघन्या मध्यमोत्तमा। एकाहमुत्तमा पेया त्र्यहं मे वेत्तु मध्यमा। स्नेहमात्रा प्रथायो गंसप्ताहं तु कनीयसी। अहोरात्रे
ण महती जीर्यत्यर्कि तु मध्यमा दिनार्धं चापरा स्मृताः स्नेहमात्राः प्रमाणतः। केचित्तां पे स्विके सर्पिर्वा वि कैजरणं विते। दे ५१

निलां:॥ पुमान् स्याद्यच्चयणी रैतैर्विपरीतैस्तु षंडकः॥ सक्षीरास्त्वन्नेनतु आतिलमाषैस्तथा शिताः॥ समाख्याया निशायां तु पुत्रस्यान्कन्यकेति
न्यथा:॥ चतुर्थे दिवसे गर्भे दत्तौ पुष्टौ नरांगना॥ ऋतुस्नाता तु या नारी कल्याणहिता चार्त्तवे स्थिके:॥ समुद्रा समुद्रासे क्वाऽस्मनुच्चार्य मंत्रकं:।
॥ॐ त्रहि रसिञ्चरा पुरासि सर्वतः प्रतिष्ठासि धाता त्वां दधातु ब्रह्म वर्चसं भवदिति:॥ ब्रह्मा प्रजापतिर्विष्णुः सोमः सूर्यस्तथाश्विनौ:॥ भगो
ऽथ मित्रावरुणौ वीरं ददतु मे सुतं:॥ दूत्यनेन मंत्रेण:। तच्चि सोपानदे हाम्बी तिछे प्यात्वब्रुमत्यजेन्न। एवं साद्गुतमाप्नोति रूपायु
र्बलशालिनं॥ पुष्ये पुत्रा लक्ष्मणकं मूलकं चाहमें दक्षिपुत्रापि लं:॥ क्षीरंति चूर्ण्यसंतप्तं पिबेत्तु लक्ष्मणाष्टकं॥ लक्ष्मणा वटशुंगान्चापि सहदे
वैरैच विष्णुकाः॥ सर्वन्तु पुत्रकामायै सव्येतर पुटे क्षिपेत्:॥ सव्येनासा पुटे कन्यां लभते नारी न संशयं॥ बलान्वतिबलांचैव शर्करां ३३
मधुयष्टिकां:॥ क्षीरं मधु घृतं चैव पीतं गर्भप्रदं भवेत्:॥ नागकेसर पूगपत्रं स्त्रिचूर्णं चागर्भदं परं॥ क्वाथेन हयगंधायाः साधितं स
तंपयः॥ ऋतुस्नाताबला पीत्वा गर्भं धत्ते न संशयः॥ पिप्पली शृंगबेरं चां केसरं तथा:॥ घृतेन सह पातव्यं वंध्यागर्भप्रदं परं:॥ तिलतै
लं मधु गधफा लितद्धि घृतमेकत्र पाणिनामधितं:। पीतं सपिप्पली कंतनोति खं हेपुपस्य मच्यातं॥ पत्रमेकं पलाशस्य गर्भिणी
पयसान्वितं:। पीत्वा चलभते पुत्रं वीर्यवंतं न संशयः॥ पुष्ये घृतं लक्ष्मणायां मूलं पिष्टं चैकनाथा:॥ दुष्वैते घृतकुंभ्या ॥ ॥
न्यां पीत्वाप्नोत्यबला सुतं:। तिलतैलकुडवमेकं वपसलिलसंयुतं पक्वं:॥ ऋतुकालांते पीत्वा गर्भं दधाति वंध्यापि:॥ पुत्रंजीवकमूलं दी

कनासांहरिद्रे देवदार्वा मेदां शतावरी ।। कल्कैः क्षत्य घृतप्रस्थं पचेत्क्षीरचतुर्गुणं ।। तत्सिद्धं पाययेन्नारीं योनिशूलनिपीडितां ।। पीडितां निः
सृतां चैव विवृतां विवृता च या ।। पित्तयोनिश्च विभ्रांता षंढयोनिश्च या स्मृता ।। प्रपद्यंते तत्स्थानं गर्भं गृह्णाति वा सकृत् ।। एतत्फलघृतं
नाम योनिदोषहरं परं ।। फलघृतं ।।। त्रिफलातालमूली च विदारी च शतावरी ।। नागपुष्पं मूलं च मुंडी छिन्नसहा तथा ।। बलाखदिर
सारश्च वृषमूलं सबीजकं ।। एतत्पलमितं भागं तुलार्द्धकविपाचितं ।। चतुर्थांशावशेषेण वस्त्रपूतं तु कारयेत् ।। अयःपलं च चर्वी
रि सितायाः पलपंचकं ।। मृताभ्र पलयुग्मं च कुडहविषल्लपाः ।। विपच्य दर्विपासस्यकं चूर्णमेतद्धि निःक्षिपेत् ।। शृंगी विडंगकृष्णा च
शुंठी जीरकयुग्मकं ।। मरिचं धान्यकं पंचकेसरं च दशांगकं ।। शुनाश्मजतुकं चैव लवंगं च फलत्रिकं ।। एषां गद्यं पंचकं च दापयेदवतो
रिते ।। मधुना सहदातव्यं मासार्द्धे चरजो ग्रहे सबीजं तं फलं जन्तुयानां सदा पयेत् ।। धन्यं वृष्यं तथायुष्यं बलवर्णाग्निवर्द्धनं ।। मृ
त दोषरजो दोषयोनिदोषविचारणं ।। शूलं मकन्नसंज्ञं च योनिशूलं च दुस्तरं ।। ज्ञानाहो मूत्रसंघातो दोषत्रयकृतं च यः ।। कुत्सूलं
पंक्तिशूलं च कृमिपित्तं च मिं तथा ।। रक्तपित्तं हरत्याशु रसायनमनुत्तमं ।। नूतीप्ररनिकां चैव नाशयेद्धृतिसेवितं ।। ऊषपुष्पा च या
नारी या च गर्भं न विंदति ।। वातोपहत तबीजा च षंडजः पित्तवातिकं ।। तत्सर्वं नाशयत्याशु नित्यं तापेन नाचितं ।। वरांधं लोहं ।।
एं कांयानि पुष्पं बालु गर्भं विंदंति योषितः ।। ऋतुषेषां फले बीजे बीजोपक्रमणे सति ।। बीजस्य लवणं चाश्मक्वाथादिमूत्रे च फे

वातार्त्तायां पिंडं वा धारयेद्योनौ संचारयेत्सदा ॥ गडूच्याद्यं तैलं ॥ ॥ नतवार्त्ताकिनीकुष्टसैंधवदेवदारुभिः ॥ तैलात्प्रसाधितात्पि-
चुर्योनौ रुजापहः ॥ नताद्यं तैलं ॥ ॥ पित्तलानां च योनीनां सेकाभ्यंगपिचुक्रियाः ॥ पित्तहराः कार्याः स्नेहनार्थं घृतानि च ॥ वरीघृत
बलातैलं युञ्ज्यात्पित्तविकारनुत् ॥ दोषं हृत्वा चास्रयोन्यां प्रदरघ्नं क्रियाक्रमैः ॥ काश्मरीकुटजक्वाथसिद्धमुत्तरबस्तिमान् ॥ रक्तयोन्यार
जस्कायां पुष्यचाभ्रूहितं घृतं ॥ योन्यां बलासदुष्टायां सर्वं रूक्षोष्णमौषधं ॥ तैलं सिंधुप्रवालाश्वगंधायोजयेत् ॥ पिप्पल्यामरिचै
र्माषैः शताह्वाकुष्टसैंधवैः ॥ वर्त्तिस्तुल्या प्रदेशिन्या धार्या योनिविशोधनी ॥ हिंस्राकल्कं तु वातार्त्ता कोष्णमभ्यज्य धारयेत् ॥ पंचव
ल्कस्य पित्तार्त्तां द्रपामादीनां कफोत्तराः ॥ स्त्रीणां गाकर्षणानां च कुर्यान्माईविकारकं ॥ सन्निपातसमुत्थे न क्रमं साधारणं चरेत् ॥ पला
शधातकीजंबूसमंगाम्रोचसर्जकैः ॥ कुर्याद्धे पिच्छिले क्लिन्ने स्तंभनं चूर्णमिष्यते ॥ दुर्गंधानां कषायः स्यात्तैलं वा कल्क एव वा ॥ चू ३३६
र्णो वा सर्वगंधानां पूतिगंधापकर्षणः ॥ ॥ लक्ष्मणाचंदनं लोध्रमुशीरं पद्मकं सटी ॥ द्वे हरिद्रे वचा कुष्टं पद्मकेसरमुत्पलकं ॥ सारिवे
द्वे विडंगानि सुमनाकुसुमानि च ॥ मांसी दारु त्वचं सूक्ष्मचैरंडकं चोत्पलं तथा ॥ मधुकं रात्रिघ्या च मात्रैषा कर्षिका स्मृतः ॥ एभिर्गव्यघृतं
प्रस्थं क्षीरं दद्याच्चतुर्गुणं ॥ तत्कषायं दशगुणं स्नेहपाकविधिं पचेत् ॥ गुणांस्तस्य प्रवक्ष्यामि घृतस्यास्य महात्मनः ॥ गर्भिणीनां च नारीणां
पानात्पुंजननो भवेत् ॥ बालानां ग्रहदुष्टानां घृतमेतत्प्रशस्यते ॥ वंध्यापुत्रप्रदं दद्यात्पुत्राणां च पुत्रदं ॥ श्रेष्ठं चापि योनिरोगेष्वासृ-
ग्दरविनाशनं ॥ तन्मयाति स्त्रियं तावत् लक्ष्मणाद्यं घृतं महत् ॥ लक्ष्मणाद्यं घृतं ॥ ॥ सहाचरैर्देहि त्रिफला मंडूची सपुनर्नवाः ॥ श्व

निःकं दू षु स्रा निरशीतला॥ चतस्व पिचाद्यासु श्लेष्मलिंगो ष्टु यो न वेत्॥ अनार्त्तवाव स्तनी संढी खरस्पर्शा च मैथुने॥ अति
कायगृहीता बालायास्तरुण्याश्चांदिनी भवेत्॥ चिह्नतानि महायोनिः सूचीवक्त्राति संवृता॥ सेवेलिंग स्य कुच्छानां सर्वे दोषप्रको
पजाः॥ चतस्व पिचाद्याश्च सर्वे लिंगानि सूर्ह्यभौः॥ पंचासाध्या भवंतीह योनयः सर्वदोषजाः॥ ॥योनिव्यापत्सु भूयिष्ठं शेषं क
र्म समाचरेत्॥ स्नेहस्वेदनवस्त्यादि विशेषाद्वातजासु च॥ स्निग्धस्विन्नां तथा योनिं दुःस्थितां स्थापयेत् समं॥ मृदु गोवधसंभिद्या नवेसवा
रंभ्य योनिषु॥ निह्निप्य धारयेद्वा पि पिचुतैलं वलाकृतं॥ कर्णिन्यां वर्तीयद्वेदशोधनद्रव्यसंयुता॥ अत्समीयांच तास्त्र स्रा विष्टुः॥
स्विन्नां प्रवेशयेत्॥ पिध्यपर्व च रावारैश्च तती वस्त्रीसमाचरेत्॥ पालिना नाम पेलिकां संवृतां वद्धीयेन्मुनः॥ प्रवेशयेन्निःसृतां च विवृतां
परिवर्जयेत्॥ वचोपकुंचिका जातीकृष्णा वृषक सैंधवैः॥ अनुमोदाय वत्का रोहिष च कंश फलशान्वितं॥ पिष्टा प्रसन्नयालोडयवा
दे तद्वत वर्जितः॥ योनि पार्श्वार्त्तिदडौ गम्मा नार्सोचि निवृत्तयः॥ कटंब मूलकः ल्कं चा खदिरंगारमिश्रितं॥ समन्नारी पिवेत्कु
लयोनिशूलनिपीडिता॥ रास्ना श्वगंधा वृषकैः श्रृतं शूलहितं पयः॥ गडूची [illegible] त्रिफालदंती क्वाथैश्च परिषेचनं॥ सुषवी मूललेपा
द्वि विवृ योने स्तु नवति निःसरणं॥ मूषक वसया योन्यां गानि स्त्रेतयोनेः प्रवेशायेत्॥ ॥गडूची त्रिफला भीरु अकनासाति शोषये
ः॥ श्रीपर्णी सेवक द्राक्षाका समर्द्धका विल्वकैः॥ पंचषका थितैस्तैसमै प्रस्थोघृतोदयः॥ योनिवातविकारघो गर्भदः स्व
परमो भवेत्॥ गडूच्याद्यं घृतं॥ तैलप्रस्थं गवां मूत्रे क्षीरे दधि गुणितै पचेत्॥ गडूच्याद्यैनकल्कै नतद्युक्तं चयनि घ्रा

विरेकाय तं गलानां रसेन वा । पित्तोत्तरे स्वच्छं चूर्णं स्यात् कषायादिभिः पिबेत् । निवाहि पैत्तं परिलिप्य कान्ते स्विन्नत्रिंडिजातैः परिवे

दृजं रक्षाय फंञ्ज सम्प कुटपादयुक्ता । क्वाथेन तं पीतं गदाः सुकरीतां । एरंडतैलं त्रिगुणं क्वाथेन द्विगुणेन वा युक्तं पीतं पयो निर्वी

न विरेणं विरिच्यते । त्रिफलाक्वाथमूत्रैः श्वासो श्वोषकफपीडितः । सामुद्रं त्रिवृत्कर चूर्णं दोषेणलेहये च । एतद्विरेचनं मु

ख्यं सर्वश्लेष्मविकारिणां । शर्कराक्षौद्रसंयुक्तं त्रिवृच्चूर्णं वचूर्णितं । रेचनं सुकुमाराणां चक्रपत्रमरिचान्वितं । पथ्यासैंधवकंपिल्ला

नां कल्कमुष्णाम्बुना पिबेत् । विरेकः सर्वदोषघ्नः श्रेष्ठो नाराचसंज्ञितः । त्रिवृत्पिप्पली सिंधूद्भेरचितं गुग्गुलुं पिबेत् । फलत्रि

कं कर्षणं रेचनं च हरीतकी त्रिभिः कथितं सुवीरादं त्वग्निकणादि त्रिवृच्चूर्णयुक्तं विरेचनं सोरुबुतैलमिश्रं । निरत्यये रक्ता मध्याम

पघ्नं च वृतां कोटजं बीजं पिप्पली विश्वभजं । सद्विकारजं दोषं वर्षाकाले विरेचनं । मृद्वीकामलकं मुस्ता शर्करादीव्य चंदन ३

नं । रसे क्षौद्राम्बुना लयष्ट्याह्वं शीतलं च घनात्यये । त्रिवृत्ता शर्कराभ्यां ग्रीष्मकाले विरेचनं । त्रिवृतादंतीद्रवषां समलां कटुरोहि

णीं । स्वर्णक्षीरी रसं चूर्णं गोमूत्रेनावपेत् पदं । एष सर्वर्त्तुषो योगः स्निग्धानां मलदोषहा । सक्षौद्रं शर्करया पाकं च पीयमनज

ने न वा । द्रव्याणि तैस्तु चूर्णं च कटुकमरिचैः सह । लीढ्वा तैलमात्रयो लेह मोक्षराणां विरेचनं । मन्या पिप्पलीमूलं मरिचं विश्व

स्वर्णभेषजं । विकचत्र पिप्पली मुस्त विडंगामलकानि च । एतानि समभागानि दंती च त्रिगुणा त्रिवृत् । स्वच्छ द्विगुणदेवा ख

स्पदे गर्भविषोपसर्गाः । गुरुत्वककूप्रदणीप्रदोषान संति जंतोर्व्वमतः कदाचेत् । छिन्ने तरौ पुष्पफलप्ररोहाय थाविनाशं सह
जाव्रजंति । तथा हृते श्लेष्मणि तद्दीमनतको विकाराश्च लयं व्रजंति । वमनादि विधाने पुरापवल्को लंकुणाव तितास्व दिपरिकर्त
जंश्री ततो यादिमैथुनं ॥ वमनाध्यायः ॥ । पित्ते विरेचनं युंज्यादामोद्भवे विपित्तोल्वणे पित्तापित्तमतत्फल्गुणीलच्यलेद स्वेदेस्तेसती
। वमने च कृते पूर्व्वमतः सम्यग्विरेचयेत् अन्यथा यो जितं कुर्यान्मंदाग्निगौरवारुचिं । पित्ताधिको मृदुः कोष्ठः पयसा विरि
पच्यते बहुवातः श्लेष्मा क्रूरोऽविरेच्य समदोषोमध्यः साधारणइति । तत्र मदोष हीमा त्रातीन्द्राः क्रूरेमध्यमे ध्यमाकर्त्तव्या
। मृदुमध्यक्रूरकोष्ठेकषा द्विमर्द्धमलं । उत्क्लोदकान्तु पानं उपलं द्वेवपले पलानि हृद्दं पाययेत् चूर्णीक्षन्नपानं चवा दशं । क्वाथे क्वाथं
विधिकायं स्वदर्घ्व स्वरसे पिबा । पिचुं दद्यात् यावलेहे पलार्द्धपलमेव वा । विरेचनमात्रा ॥ यथा वमने रसे कौषधपित्तानिलापह
क्रमेण गच्छंत्येवं विरोचने पुरीपरित्तौषधकफाः । इति स्नेहस्वेदावाचरेचागेय मुहं ग्रोधनं पिबेत् सूदारुम्रष्क मिवारामृदेदस्त
स्मविशीर्यते ॥ स्नेहस्वेदप्रवलिता विज्ञातकोष्ठस्पकार्यसंशोधनं पुनः । सम न्वासोच्चमातीन्द्राणोष्म दिका । सिद्धाधिरेचनेऽव
मनं चैव हरेद्दोषं सम्यक् प्रयुक्तं तथान्यथान्यथा । यास्य धेदो वमाद्वाच पच्यमानं विरेचनं । गुणो दे कांक्षिते हृद्दमक्ष पुनः । मृदुको
ष्ठस्यदीपाग्नेदन्त सम्यग्विरेचनं । नसम्यग्विरक्तोद्दोषान् तिवेगप्रधावितं तस्य चैंधव सुंठीनां चूर्णमम्ले पिबेन्नरः । दाता हितो

कृष्णचात्र शर्करा मधुनामोदकान्कृत्वा कर्षमात्रं प्रमाणतः ॥ एकैकं भक्षयेत्प्रातः शीतं चात्र पिबेज्जलं । नाशयद्विरेचनं अंड
पावकस्थं न सेवते पानाहारविहारेषु वर्जयेन्निर्यत्नतः । मद्यापां कुचकासविषमज्वरान्हिक्कामादक्कुष्ठरक्तपित्तोदरपा
ण्डुशूलानां । उगमकुष्ठमंदाग्निदरशोषगुल्मान् पथ्यादरक्तमविदाहकमूत्रतंद्रान । प्लीहादिहिरोगपवनाश्मरिकुष्ठ
मेहाननूहचारसायनमिदं भिषजा प्रयुक्तं । अल्पप्रथंवकुकलं मततोपयो सुमा गुष्करपलितनाशनमस्थिदृष्टं ॥ अ
नयामोदकः । विडंगसारामलकानयानां पलं पलं स्यात्रवृतान्न पंच । गुड स्यषट् पादसनागयुक्तामासम्पाति शकुति
काविधयानिवारणोरुदरेणस्थः समानिनदः किलाशाकपिचुः । अयं हि कुष्ठकुष्ठकासनाशनोऽयं दरप्लीह
जलोदरान्तुमांसो ॥ मालिन्नद्रमोदकः ॥ ॥ गुडस्याष्टपलेपथ्याविंशतिस्तुः पलं । दंती विकदोः षे कपिप्पलीत्रिवृतोदः
शा । रुचैतामोदकानेकं दशमेदशमेदिनितंखादेत्स्मृतो य स्यहे वीनि यंत्रिणास्च मीदोषघ्नागुदरणी पांडुरोगार्शो
कुष्ठनाशनः ॥ गुडाद्योमोदकः ॥ ॥ चिरेकादौषधी पंतं समयुग्नायदिरेवयेत् । पिबेदुष्णां मयातत्र सेवंवंदोष
शांतये । कृकुकहिम्बुद परिदाहकंमू चिष्मत्रसंगम्बूसमहिरक्तेः । मूर्छागुदजं शाककफातिरोगाः स्थूलोद्रनश्चाहि
विरक्तलिंगं ॥ तेषुदोषेषुकफांतिकेषुग्लाने लघुत्वे मनसश्चतुष्टौ ॥ तेनिलेचाप्यनुलोमभावे संस्रु स्यविरिक्तम

पाययेच्च द्विदिवसे स्वकाग्नं । क्षीणेन्द्रियार्त्तं तु विरेचितं स्नातं च शीतं रवोष्मांल घुपापयेत । बर्हिर्मोक्षं कमं सर्वं धूमं मृत्का प्रयोजये
त् । श्रोणित स्रावसंश्रुद्धि स्नेहनं जनलंघने । वक्तिर्यस्यज्ज्वदेश्मं दप्येयाद्दैः समुपाचरेत् । मद्यपो वात पित्ताद्यै योल्पपि
त्तक फाश्रयः । देयाद्विर हितं तस्य तपेणादिक्रमं दिशेत् । विरेके त्रिवृत्त्वचं वमनं योजमेद्भिषक् । कक्षारोत्कीर्णनाग
क चंदनादीनि योजयेन्न । अतियोगे विरेकस्य पानलेपनसेचनैः । सो द्विरपि छसहकारकल्कोनाभिप्रलेपादति सा
रहं नाकेल्कं शाल्मलि मूलस्य मस्तुना सह संपिबेत् । यं गा पूराह तुल्यं हिनाज्जायेमहूह णीगदं । अंजनं चंदनोशीरम ३५६
ज्जास्र कशर्कारोदकं । लाजाचूर्णैपिबेन्मंथमतियोगहरं परं । दध्याररताल घटश्रीव्र मूर्छनाः सकृ वः प्रलेपेन । सं
तावात्तु विरुक्षा वमन विरेकाति योगहरा । मंदाग्न्यतिस्नेहित बालवृद्धस्थूलक्षत क्षीण भयोपतप्ताः । श्रांती त्रि
षार्त्तपरिजीर्णं अन्नक्रोगर्भिणी ह्वयोगम्बूतिमस्य चामक । नवप्रतिश्याय मदात्ययी च नवज्वरी याप्रवनप्रसूता । वि
रेचनै यातिनरा विना ज्ञां अन्यं प्रयुक्तान्न विरेचनीयाः । क्षीणक्षतौ रूक्षक्षतबालवृद्धादीनो पथ्यशो थां नवज्वरो का
तमः । श्रांत सृषात्तौ परिजीर्णं अन्नक्रोगर्भिणी एवयोगवृतियस्य वामक । नवप्रतिश्याय मदात्ययी वनवज्वरी याप्रन
चवप्रसूता । कषायनित्याप्य विरेचनीयाः स्नेहादि त्रियै प्रयुक्तास्ताः । अत्यर्थविन्ता ---- तदेदान्न वि ६२

चूर्णान्यंगस्मांतैलवर्णं समी:॥ बिभ्रिंशी मोदपि घंबालौ मध्या शतपुष्पं:॥ ॥कौसी मजुरगगंध सा क्षाअ विपली मविप
केभ्या:॥ तेलेन यांति चूर्णि स्तनकर्णचूरांगलिंगानि:॥ कासीसाद्यं तैलं:॥ ॥श्वादिर्ग्धांबूककरं रवामांदीर्घचंतात सप्तुष्कका
न्त:॥ दग्ध्वाक्षारं समादा यत्वरमूत्रेण गालयेत्:॥ क्षारोदकागं विपचेच तैलं सार्षपकं बुध:॥ कृदसैत:शंखेदेयंतैलं मात्रेपयू
जितं:॥ बिडंरेक: पतेयत्रतत्रोमापुर्नर्भवः:॥ मदनादि ब्रणेतैन मेतद्ध्विविधिनिर्मितं:॥ अर्कसंञ्जसुरोगाणां पामाद्रु वि
चिर्चिकां:॥ क्षारतैलमिदं श्रेष्ठ सर्वी-कच्छरं:॥ क्षारतैलं:॥ ॥हरितालमागएकोनागा:पंचैवशंखचूर्णएा:॥ मागा:एला
सतस्थनएच्छंलेपा कोचामसु:॥ ॥करच्छार शिरवादंतीत्री णिकोश्यातकीनिचः॥ रंगाद्धारोद्रकेतौलं प्रशस्तं लोमशातन:
।करवीराद्यं तैलं॥ ॥कर्पूरमचक्काललकरंजरवदिरांभिद्वारोदमानीसमन:शिलाच:॥ तैलं पिविपर्क्कहरितालमिश्रं लोमानिति
र्म्लयतिक्षणेन:॥ कर्पूराद्यं तैलं:॥ ॥इति लोमशातनविधि:॥ ॥दिवास्वप्नाद्रतिक्रोधश्रमघ्रायामाद्रतिमैथुनात्:॥ हंतास्व
प्नस्वदंताद्यैर्श्वासाद्य: कुपितायदा:॥ कृत्वरोणितसंकाशेलकुवारूतिसन्निभं॥ सैक्त्यद्यते यथायोनेनामाकंदरुस्तुयोनि
ज:॥ रूक्षंविचर्णीस्फुटिताविकंकाविनिर्दिशेत्:॥ पद्द्वरोगक्वरोपुत्तविद्याज्बित्ताम्निकंतुतं:॥ नीलपुष्पपत्तीकाशंकंडू
यंतंकफात्मकं:॥ सर्वलिंगसमायुक्तं सन्निपातात्मिकं वदेत:॥ स्नेहयेद्दाविकंदं पैत्तिकं त्वाविरेचरेत्:॥ कफजे वमनंनूपे

:सर्व्वजिसर्व्वमर्हन्ति ॥ त्रिफलाद्याः कषायेण मधुयुक्तेन सेचयेत् ॥ गैरिकांजनजंबुत्वक्कट्फलाभ्यासिद्धचूर्णितैः ॥ पूरयेत्सततं यो-
निं निःस्रावौद्रसमाप्नुते ॥ मूषिकाया वसाम प्यादिष्टं मधुरिण्याषि वा ॥ महामायूरमत्स्यवाच्च स्तौ पानेष्वजनयेत् ॥ शृंगारगोधिका-
पुच्छं रंभाजं बीजमैं गुदं ॥ दग्ध्वा तद्रसमं तैलं तु सर्षपक्वं कदांतद्रुत् ॥ काकजंघस्य मांसेन कंदः शाम्यति पोषितः ॥ मूषिका-
कामांससंयुक्तं तैलमातपसाधितं ॥ अभ्यंगाद्धंति योन्यर्शः केंदं तन्मांससैंधवे ॥ आरग्वधे मासैसैंधवे ॥ आरग्वोर्मांसंप-
दिवकुष्ठखंडखंडीकृतं पलैले पाकं द्रव्लितिपतेपांचपेत्तेनसम्यक् ॥ तत्तैलाक्तं चसनमूत्रिशं योनिर्भागेदधसनाहं
तिक्रीडाकस्नगफलंनात्रसंदेहबुद्धिः ॥ पिष्टं जवूकजंमांसपक्वं त्रित्रिरिसंयुतं ॥ लेपमात्रेण नारीणां योनिकंदहु-
रं परं ॥ घोषकः स्वरसः पीतो मधुनाच्चसमन्वितः ॥ योनिकं दनिहंत्याशुतन्नाडीतो श्च धूपनं ॥ घोषाख्यपुष्पसंनवले-
पः सद्यो विनिहंतिवकुदोषं ॥ क्रीडाकरं तुकदंभोनेवकुविल्लविकुलं चः ॥ शाखाकुयालघमादादहेतकुशलोविषक
॥ एतत्कंदस्य निर्दिष्टं समासेन चिकित्सितं ॥ योनिकंदः ॥ स्त्रीरोगाध्यायः ॥ ॥ त्रिविधः कथितो बालः क्षीरान्नोभय-
वर्त्तकः ॥ स्वास्थ्यं ताभ्यामदुष्टाभ्यां दुष्टाभ्यां रोगसंभवः ॥ दंतोद्भेदश्च रोगाणां सर्वेषामपिकारणं ॥ विशिषान्
ज्वरविड्भेदकासच्छर्दिशिरोरुजाः ॥ अभिष्यंदश्च पोथक्यविसर्पस्य च जायते ॥ पृष्ठभंगो विडालानां बर्हिणां च शिखो-

४७

विषतामुपैती ॥ दीर्घ्यल्पं नावान्ननिपानमेतकस्मान्वितं वर्षगणानुबंधि । तैर्न्निर्हृतैस्सिन्नपुरीषवर्णो विबंधवैरस्ययुतः पी
पासितमूर्छभ्रमगद्गदवाग्मविश्व विचेष्टमानोरतिमाप्नुयाद्वा ॥ आमाशयस्थे कफवातरोगी पक्वाशयस्थेनिलपित्तरो
गी ॥ नचेत्तसमुद्ध्वस्तशिरोरुहांगो विलूनपक्षस्तुयथाविहंगः । स्थिरं रसादिष्वथवा यथोक्तान् ॥ कोपेचशीतानिलदुर्द्दिने
षुयात्याशु पूर्वं स्त्रुतस्यरूपाणि श्रमुरुच्चचिन्तुं नणंचे विश्लेषदहमिथवा ॥ मर्द्दीततः करोतित्तमदाविपाकावरोचकं
मंडलकोवतन्मा । मांसश्चयंपादकरप्रसोयं मूर्छत्तिपावर्द्दिमथ्यातिसारं ॥ दूषीविषंश्वासमरुषाङ्कुरांश्च विकुर्वन्विकारेर्दूपी ३६०
स्वद्विं ज्वरस्यच्छापिरुन्मादमन्यांजनयेत्तथान्यदानाहमन्यएते च स्त्रुक्तं ॥ गाकच्यमन्पर्कं नयेच्चक्रुष्टंत्तास्तान्विकारांश्च
वकुर्वन्विकारान् ॥ दूषितं देशकालान्न दिवास्वप्नैरभीक्ष्णशः । यस्माद्दूषयते धातून्तस्माद्दूषीविषं स्मृतं ॥ सागध्या २
मात्मवतः सद्योपाध्यं संवत्सरोषितं । दूषि विषमसाध्यं तु क्षीणस्याहितसंविन । सौत्रामण्यांत्रिवः स्वेदरजो नानांगतो
नमलान् ॥ राजप्रयुक्तांश्चवरान् प पवंत्स्वन्नमि श्रिशान् । तैः स्यात्संकुः क्लमोऽस्याग्निं क्रूरश्वासोपजायते । मर्मप्रधन
नाध्मातं हस्तयोः शोथ एवच ज्वरं ग्रहणीरोगोपक्ष्मागुल्मकरणोक्रुरः ॥ एवंविधस्यचान्यस्यचाप्यि लिंगानि निर्दिशे
त् । यस्माल्लूतानेत्रणं प्राप्तामुनेः प्रस्वेदबिंदवः । तस्माल्लूतास्तुनाम्ना ते संख्याताताश्चषोडशता त्रिर्दषेदंशाकोथः प्रस

२८

दं रोगनीगितकृत: कृष्ण: सर्वे वातविकारकृत: पीतोमंडलि: क्रोधोम ऽ६ पित्तविकारवान् ।राजिलो येन दष्टं स्यो स्थिरश्रो फल्ग्र
पिच्छल ।पांडु स्निग्धोतिसांद्रास्रकर्वं श्लेष्मविकारकृत् ।लक्षणान्यकर संसर्गे स्याद्रूढो द्वाभ्यामथवापि च ।चिका त्रिभिश्चिरामुणं स्मृतं ।
मघा द्रौलाश्लि ।कार्श्लेषाश्च रणी शुभयग्नत: ।पूर्वा मुच्च वृदष स्पक स्य चित्रदी विनं नवेत्त ।नवमी पंचमी षष्ठी तथाकृष्ण चतुर्दशी
।चतुर्थी च सिते दे चेख षानी विषमासता ॥ बंधन कृषणं भेददहे: आचा: ।दशकीर्तिता ।पूर्वदंष्ट्र ए मध्यानं च फद यावरणं घ्नंत ।।व्म
श्च च दंष्ट्राय तनश्मशान वल्मीक संध्या सु चत्वु: पथेषु ।याम्येच मैत्रे परिवर्जनि । दानस्थे नरी मर्म सुयेच दष्टा द्वीण दंते मे हि
निकुष्ठजुषे दर्वीकराणी विषमाशु घाति सर्वाणि चोक्तानि यथाक्रमेण ।मजीर्णपित्तात्परितीडितेषु बालेषु वृद्धेषु बु
भुक्षिते षु क्षीणे कृते मेहिनि कुष्ठजुषे रूक्षे बले गर्भवतीषु चापि ।शास्त्रक्षते यस्य नरं क्रमेति प्रद्योतना निश्च न संभवंति ॥
शीताभिरद्भिश्च न लोमहर्षो विषाभिभूतं परिवर्जनीयं ।जिह्मं मुखं यस्य च केशशातो नासावसादश्च सकंठभंग: ।कृष्ण: स
रक्त: श्वयथुश्च दंशे हन्वो स्थिरत्वं च विवर्जनीय: ॥ वर्तिर्घना यस्य निरेति वक्त्राद्रक्तं स्रवेदूर्ध्वमधश्च यस्य ।दंष्ट्रानिपाता: श्चतुर
श्च यस्य तं चापि वैद्य: परिवर्जनीय ।उन्मत्तमत्यर्थमुपद्रुतं च हीनस्वरं वाप्यथवा विवर्णं ।सारिष्टमत्यर्थमवेगिनं च जा
ह्यात् नरं तत्र न कर्म कुर्यात् ॥ जीर्णं विषघ्नौषधिभिर्हतं वा दावाग्निवातातपशोषितं वा ।स्वभावतो वा गुणविप्रहीनं विषं हि दूषी २

51

छिन्नतंके पाके च ॥ मनःशिलाशंखनाभिपिप्पल्यो रसांजनं ॥ वर्तिः क्षौद्रेण संयुक्ता बाले सर्वाक्षिरोगनुत् ॥ कु
कूणकचिकित्सा ॥ ॥ मातुः कुमारो गर्भिण्याः स्तन्यं ह्यायपिबन्नपि ॥ कासातिसारवमथुतंद्राकार्श्यारुचिभ्रमैः ॥ युज्यते
कोष्ठवृद्ध्यावातमाढ्यः पारिगर्भिकः ॥ रोगेत्र पारिपर्त्तात्व्ये युंज्यादग्निदीपनं ॥ तालुमध्ये कफः क्रुद्धः कुरुते तालुकं
टकं ॥ तेन तालुप्रदेशस्य निम्नता मूर्ध्नि जायते ॥ तालुपाके स्तनद्वेषः कृच्छ्रात्पानं सकृद्द्रवं ॥ तृडक्षिकंठास्यरुजाग्रीवादुर्द्ध
रता वमिः ॥ तालुपाके यवक्षारं मधुना प्रतिसारणं ॥ हरीतकीवचाकुष्ठं कल्कं माक्षिकसंयुतं ॥ पीत्वा कुमारस्स्तन्येन मु
च्यते तालुकंटकात् ॥ मासे धवागारयोऽभ्यर्णं मुखविश्रावणे हितं ॥ अश्वत्थवोदधिफेनस्य सैंधवेन समायुतं ॥ शालिचातिल ३५२
लोध्रणोकपायो मधुकस्य च ॥ हितश्राविते मुखे शश्वद्धावनार्थं त्रिशो सदा ॥ मुखपाके तु बालानां अश्वत्थसारमधोरजः
। गैरिकं क्षौद्रसंयुक्तं भेषजं स रसांजनं ॥ अश्वत्थत्वक्चदलं क्षौद्रैर्मुखपाके प्रलेपनं ॥ दार्वीयष्ट्याजयाजातीपत्रं क्षौद्रे क्ष
थापरं ॥ शंखपद्मजनेः स्वर्णं शिशूनां गुदपाकनुत् ॥ गोजिह्वाजंतुकालेपः पेयं वा सितचंदनं ॥ कुष्ठमस्तादिशिमी
तं स्तन्यं संपिबतः शिशोः ॥ संकुपितं पित्तं गुदं संप्रसिप्यचरति ॥ तदा संजायते तत्र जलौकोदरसन्निभः ॥ व्रणः सदा
दुःस्रावरक्तो ह्यरकाशल्पकः ॥ हरितपीतकं चापि वचीभज्जवेकुतं ॥ व्रणं त्याश्यावकोनाम व्याधिः परमदारुणः ॥ तत्र सं

लानां ब्राह्मणी यष्टिरोगः शाम्यति श्रमः संप्रदं ॥ कणोषण सिता क्षौद्र स्वैला चंदनैः तः ॥ मूत्रग्रहे प्रकृतव्यः शिग्रुनां लेहुतः
मः ॥ घृतेन सिंधू विश्वैला हिंगु भार्गीरजो लिहेत् ॥ अथ नाहं बालिकं श्लक्ष्णं जायते येन षः शिरोः ॥ पिप्पली त्रिफला चूर्णं घृतदे
दृ परिप्लुलं ॥ रुदतेन स्तेदा पिठे दृढं घासुस्या दहं ॥ बुद्बुदं स्वपमलो मा बोहरिद्रा बिल्वपत्रकं ॥ इं दंष्ट्रैः शजीवं च चूर्णेन त्रय्ये
जितं निहंति रोदनं रात्रौ बालस्या श्रुतसंशयः ॥ कृष्णकः हौरद्वौ पाक्षिप्त नामेव वमनिः ॥ लापते तेन तन्मेवं कंडु संचयवेम कु
शिशुः कुर्यात् घृतनाशाच्छि कुटनाशनवर्षे धूषिणं ॥ मस्तोनार्कपनां हृष्टनवर्तोन्मीलनमहमः ॥ शृंगीशृंगी निशाकल्क पुटपाकः स
सैंधवः ॥ कृष्णका छिरो गेषु तद्रसाक्षोतनं हितं ॥ शेषा द्वे रनि शाशृंगकल्कितं वप्लवैः ॥ बद्धागो ॥ मस्तालि पृंकृष्णं दे
द येत तः ॥ मातुः स्तन्यं कटु स्नेहकां जिकैर्नीविवर्जयेत् ॥ त्रैकाद्दीप शिखा तप्तोने त्राम यमलक्तकः ॥ द्विनिशोलौ धूपपा
परोहि णीतिं धपक्वैः ॥ कृष्णके हि तावार्त्तिः पिष्टेस्नाम्र घरेजोन्वितैः ॥ फल त्रिकं लोध्र पुनर्नवी वचस शृंगवेरं बृहती
द पंच ॥ स्नालेपनं श्लेष्मरंसु स्वोरघ्नकृष्णके कायमुदाहरंति ॥ व्योषं सञ्जार्वचमनः शिलालं करंज बीजं च सु पि
षमेतत् ॥ कंडूदिताना मथ उन्मेषणं व्योषं शिग्रुनां नयने विदध्मद् ॥ घर संवृद्धारा स्यपाहिके णसमचितैः ॥ स्वा
प्योतनो नबालानां कृष्णमहगदानं ॥ क्षिमिघ्ना लशिला दारवी लीढा गैरिककाञ्जिकैः ॥ चूर्णं जनं कृष्णे स्या

लंत्रपुण्यं प्राणविवर्द्धनं ॥ कपाले यो निम्नातस्तु एंकुर्मं स्थस्या पित्तायते ॥ सर्वलोनिर्व्यथः शोथः तं विद्यात्तु परशीर्षकं ॥
यथादोषोद्भवं विंद्यात् पिडकार्बुदविद्रधीन् ॥ उपशीर्षनामानं चैवा तथा व्याधिचिकित्सितं ॥ पक्वे विद्रधिवत्तस्मिन् क्रमं कु
र्याच्चपूर्वोदितं ॥ व्योषं शिवो व्यरजनी कल्कं वा पातमथ्यपयमाः ॥ हेतुं निंषिध्य कुर्स्तं ते पंडुतां बालस्य चान्यस्तं ॥ श्रोतमुख
फरुद्धेषु शिरोः शीतादिसेवनात् ॥ ह्वरेरुचौ प्रतिश्याये कासमश्वसनं संज्वरेत् ॥ प्रसुप्यति यदा बालः स्वस्वस्तिमस्मुखे
दृष्टः ॥ पंचकोलकतिक्तानां चूर्णं मधुघृताप्लुतं ॥ तद्दान स्योऽयो क्वयं हरारुचिविशांतये ॥ सैंधवं व्योषशाक्नषापाठा
गिरिकदंबकान् ॥ श्लक्ष्णं तिमधुसर्पिर्भ्यां मरुच्चादिशुपोज्जयेत् ॥ यदा तु दुर्बलो बालः क्षुधया पीडितोग्निमान्द्य । वि
दारीकंदगोधूमयवचूर्णं घृताप्लुतं ॥ पाययेद्धनुवक्षीरं स्तंसमधुशर्करं ॥ दंतमूलाश्रितो वायुर्दंतदोषान्विरोध व ३५२
यन् ॥ यदा स्रेशोः प्रकुपितो ष्टितदा द्विजाः ॥ दंतपालिं समधुना चूर्णेन प्रतिसारयेत् ॥ पिप्पल्या धातकीपुष्पं धात्रीफ
लरसेन वा ॥ लावतित्तिरिवल्लूरस्जाप्लुष्परसप्लुतं ॥ कुर्तं करोति बालानां दंतकेसरवन्मुखं ॥ दंतोच्चानं न चैरोगेन बा
लमतिपीडयेत् ॥ जाते दंते हि ग्राम्यं लिखयंत हेतुकामदाः ॥ सद्योजातस्य दंतं येन यस्य दंतस्य संभवः ॥ ते बालं नेरान्ह संविंद्य
स्पर्श्वलोकनयानकं ॥ अचिरेणैव कालेन माता तस्य विनश्यति ॥ एकमासे द्विमासे च त्रिमासे दैंतर्जातर्जातः ॥ पिता तस्य वि

पातयेत्तु स्वजलौकसतद्दारयी:॥ करेद्वृक्षकषायेण चित्तुल्मे नधावयेत्:। पिष्ट्वा मधुरकं चापि लेपः पश्चात्तु केहितः॥ चंदनं
सारिवे देवदारुं खसा त्रिसमायुतं:॥ पश्चात्तु केशालपांयम वलेहश्च शस्यात:॥ अश्वगंधस्यत्तु पुष्पाणि श्लेष्माणा च स्त्रीनिकार
येत्:॥ गुडूहिकां कारयेद्वेद्य नांच मक्षस्य पत्रारिणाः॥ एतां पाश्चात्तु केदद्याद्वालेषुमहिमान्निषक:॥ अलंबुषत्रयकल्क: सर्वतेच्च
र्णसमन्वितः॥ बकुधाककट्टतैलेनमिश्रयित्वा पचेच्चिरं॥ सं दद्यात्तं तु ली आवंगतोहि क्षिपलेपनं। विक्षि मर्प्पे क्षिरेरंडबीजा
न्यामिचलेपनात्॥ आमलका: पलान्यष्टौ गोमूत्रे सप्तवारांनावयेत्॥ नावीयचालपपश्चा द्विक्षिलिप्ता प्रणाम्यति:
॥ परिचिनवनीताद्येः शोथघ्नं स्क्रयं च्छिगुः॥ मुस्ताकूष्मांडबीजानि इन्द्रदारुकलिंगकान्:। पिष्टातोयेन लेपोयं शोथघ्नः
परम: शिरोगे:॥ मधुसर्प्पियुतं चूर्णं त्रिफलायोषनावजं:॥ नीहृत्य निघारयत्याशु गात्रशोथहं रंशिरोगे:॥ अमलकौतिकबी
जानि रात पुष्पीससैंधवं:॥ कुष्टं लेहंतदन्यस्तं लोमशे दुर्नामं शिरोगे:॥ मस्तुरं गहपानीये चिरं संवाष्पयेद्धि षितं:॥ सनिशां व
पचानद्यवःकाष्पाशिरोगहरेतः॥ अगुलगृहमादाय स्वकाल्या नक्षनिवेद्यमतः॥ नतमस्त्राइन्द्रानागोजानुन्यांभूर
णीगत:॥ इंडिनो चापयः शेदिसग्राच्यामूत्रणं त्यजेत:॥ कतमस्त्राईनू आगोमदंतष्टुं तु खीनयेत:॥ संचूर्ण्यमधुसर्प्पिर्निर्पं
ली दुग्ध लाविस्त्रणं॥ नकरोति नरोजातु दृष्टमेतन्निरंतरं:। इन्द्रगोपं सासिंछार्यमधुसर्प्पि: समायुतं:। एवंकंकल्पयेत्।

पिप्पलीघृतमन्वितं॥ द्राक्षापिप्पलिशुंठीनां चूर्णं माक्षिकसर्पिषा लीढं निहन्त्या राजयक्ष्मीघ्नकासं पंचविधं श्वासौ। व्याघ्रीकुसुमसं
जातचैः सैरेचलेहिकाः॥ पांश्चपिष्टिरसं श्वासान्त्रिश्वासः कामान्यपोहति॥ धान्यशर्करया युक्तं तंडुलोदकसंयुतं॥ पानमेव
२८ दातव्यं कासश्वासापहं शिशोः॥ शृंगाचवेद्धोदसंयुक्ता कासश्वासमहद्दा शिशोः॥ गुडोदकं वा कथितं क्षोपसैंधवसंयुतं॥ सु
खोष्णं पाययेद्बालं कासरोगप्रशान्तये॥ ऊलारशृंगीचूर्णं त्रिफलकस्यफलं तथा॥ युक्तो यं मधुसर्पिर्भ्यां लेहः श्वासवि
नाशनः॥ चूर्णं विचूलिकायाश्च तंदुलानां च केवलं॥ संयुक्तं मधुसर्पिभ्यां लेहः श्वासापहः शिशोः॥ कृष्णानुराजमाद्रा
काकर्कटारव्यमन्त्रुगाकृयाः॥ चूर्णिता मधुसर्पिभ्यां लीढा हंति शिशोर्गदाम्॥ कासं श्वासं सतमकं ह्रस्वं पिनिपत्ति॥
द्राक्षानुरालभाचैव पिप्पल्योथ हरीतकी॥ एला निष्क्वाथ चूर्णानि योजयेन्मधुसर्पिषा॥ त्रिरात्रं पंचरात्रं वा चूर्णमेतन्नि
षेवितं॥ कासश्वास सबालानां तमकश्चोपशाम्यति॥ हिंगुकर्कटशृंगीचसौरिकं मधुपाशिकाः॥ तुटिद्धौ ज्वनामरं
चहिकाश्वसविनाशनं॥ चीनुर्जीलकसंयुक्तो गव्यसर्पिससमोरसः॥ लेहो यं मधुना देयः छर्दिप्रशमनः परः॥ नाग
रं पिप्पली पाठा भार्गी च मरिचानि च॥ लेहोयं मधुना कासश्लेष्मच्छर्दिनिषूदनः॥ सिद्धिकृल्लांजनं लाजाः शृंगीमरिमाम
क्षिकैः॥ लेहः शिशोर्विधातव्यः छर्दिकासश्वासापहः॥ पत्रैर्वदरस्यांगेरी काकमाची कुमारिके पिच्छते॥ शिरीषैर्गवमती

सारनाशनं मूर्द्धलेपनं ॥ म्रास्राह्निलाजा सिंधू-चैलैर्हि ॥ कौद्रेण कृद्दितृतः शिशोर्ध्वी सिता चैव शीलषसेन वा ॥ जंबू कपित्थकु
नां च कुष्मानि च फलानि च फलानि च ॥ घृतेन मधुना लीढा मुच्यते हि कपात्शिशुः ॥ पिप्पली मधुकानां च चूर्णं समधुशर्क
रं ॥ रसेन मातुलुंगस्य हिक्काछर्दिनिवारणं ॥ चूर्णं कटुकरोहिण्या मधुना सह योजितं ॥ हिक्काश्वासमये छर्दि वृद्धि चापि
रोच्छेतां ॥ सुवर्णगैरिकस्यापि चूर्णानि मधुना सह ॥ लीढा सुखमवाप्नोति छर्दिं वृद्धितः शिशुः ॥ विसर्पस्तु शिशोः
प्राणनाशनो यत्र स्थिरीषितः ॥ पंचवल्कलिपिष्टा पत्रारो गोदीपत्रपोश्व वा ॥ त्रां कास्यां कृतपंचपीवाद्भ्य प्रणाहार्णं वृतेन ३५
॥ पटोलत्रिफला रिष्टा हरिद्रा त्रिफलां पिबेत् ॥ देवदारु विस्फोटचीसर्पकारणं शांतये शिशोः ॥ सारिवोत्पलकल्हार
नतश्रीरक्तचंदनैः ॥ पौंडरीकं मंजिष्ठा यष्टीमधुकसर्पिषैः ॥ कुमाराणां प्रशास्तोयं लेपो वीसर्पनाशनः ॥ नागरसविषं का
यं बालानां पंचकषायं ॥ विस्फोटरोगे निर्दिष्टं नात्र कार्या विचारणा ॥ न्यग्रोधे मुंबरोश्वत्थ लक्षवेतसजंबुके ॥ त्वा
ग्विषंश्चाक्षमंजिष्ठा चंदनोशीरपद्मकैः ॥ श्लक्ष्णपिष्टैर्यथा लालं शिशोः कार्यं प्रलेपनं ॥ सदाहरागविस्फोटवेदनानां
शांतये ॥ गद्धूमनिशाकुष्टराजिकेंद्रयवैः शिशोः ॥ चंदनोशीरपद्मश्च सिद्धसपमादि चर्चितं तत् ॥ दार्वाकृष्टविडं
गानां कोमंक्षाथावगाहने ॥ कच्छूविचर्चिकादद्रु क्रिमिनिर्मथनात शिशोः ॥ तिलतंदुलमण्डं चमूलान्यंते पानान्तु तं ॥ वा

57

दै स्वेदैनाग्निरभिवर्धते। अग्नेर्दीप्तिर्मार्दवं च त्वक्प्रसादं भक्तश्रद्धां स्रोतसां निर्मलत्वं। कुर्यात्स्वेदस्तंभनिद्रे च हन्यात्॥ स्कंधांदूधस्वे
दोत्तु पुत्र १ स्वेदादद्वोव्याधिहानिर्लघुत्वं शीतार्थित्वं मार्दवं चातुरस्य। सम्यक्स्विन्ने लक्षणं प्राहुरेतन्मिथ्याखिन्ने विपरी
तंद्वं। स्फोटा तृष्णा त्तिः पित्तरक्तः प्रकोपः स्वेदः कर्म स्या। अतिस्विन्ने संविधी स्तनपानचशीतताः क्रियास्तत्र कार्या हिमत्रः। अति
तेन मम्यास्वास्य। शीतांबुपानादि हितं स्नानमुष्णांबुना च पि विधत्त्वं कालयत्त्वयेत्। ओजस्य च्यावनं निष्पंदि सर्वदा वारमाचरेत्। पां
डुमेहीरक्तपी। क्षीनृषाते क्षितच्छीलोदुर्बलोऽजीर्णिनः। दृष्टोदरिणिर्णी यानयस्य नैते स्वेद्यो पसूमत्रोतिसारी। स्वेदादे ३८०
पाति वेद्दी विनाकं असाध्य त्वं प्रतिहेषां विकाराः। स्वेदैः साध्योऽर्बलाजीर्णचाकायदिस्यात्तौ स्वेदनीयोस्तत स्वतस्तो॥ स्वेदाभ्या
॥ ॥शरत्काले वसंते च पावृष्काले च देहिनां। वमनं रेचनं चैव कारयेत्कुशलो। निबद्धाक पेक फोल्वणे वापिन मनसं प्रक्षस्यते
वामधंदत्तिसारार्तिम भः पिच्चासुरोगिणां। ऊर्ध्वमेहापवीकुष्ठप्लीपदोन्मादरोगिणां। स्तन्यदोषप्रसर्पकासश्वासोदररोगि
णां। न च क्षरणाहीनं च कृत्वा सार्वविशेषतः। नभावयेते मिरिकं न गुलितं न वोदरोने न च पांडुरोगे। स्थूलक्षतक्षीणकृशा
तिवृद्धा नशोहिता च्छेपकपीडितांस्त्र॥ तृच्छे प्रमेहे तरुणेच मत्रे गर्भस्य षाद्वै न धीरे वती वृोऽप्येच कोष्ठे कि मिति र्मधुं त्रुा
पंव च्यो निं पाचेचनचामयेत्र। एते पजीर्णच्छ पित्तादाम्येच विधातुराः। अतीव चोत्तमकफायेचास्सुमे धुकांबुना॥ ५८

५८

ध्ये नवे दि। स्नेहमेवपरं विद्यादुर्बलानलदीपनं॥ नालं स्नेहसमिद्धस्य समाप्यान्नं सुगुर्वपि। स्नेहआपासमंसी त्वचे गाधातप्रजागरेगताः दिवा
स्वप्नमभिष्यंदि रूक्षान्नं न विरूक्षयेत्॥ स्नेहपानाध्यायः॥ ॥ येषां नस्यंविधास्यंते बस्तिनां च पि देहिनां स्निग्धधनी यारुक्ष पे केचिद्
स्वेद्यास्तु ते मताः। पंचात्स्वेदा कृते शस्त्रे मूलगर्ग्नी चूपद्रवा। समयक् प्रजाता काले च पश्चात् स्वेद्या व्यजानता॥ स्वेद्याः पूर्वं च पक्षो
भगंदरार्शस्तथा। अश्मर्याछिन्नो यंत्रितो पातरशस्त्रे च स्वेदा॥ स्नेहक्लिन्नशरीरस्य तैलाभ्यक्तस्य देहिने। दोषा वैबलिनो पस्य
दे प्रयांतये तु नाभ्यंजनेनापि वा स्निग्धदेहे स्वेदो ऽभ्यर: स्नेहविधिः कर्पचित्तू। द्वंद्वलोके का ऽमस्ति ग्यमाश्रु यान्नं गं स्वेदयो
द्वितं मांसमाष तिलादीनां वालुका नाम पिपि ता। कुंभी पीडे क्वाथे दानाडी प्रस्तर संकरा हा। वातश्लेष्मलैर्वा शीतेरा
दा च कुर्षी। वृष लोकदंद संदृष्टी स्वेदयेन्मदुबानवा। मध्यमस्तू ंगो षमं गात्र दच्च मिश्रतः। व्यायामो रूक्ष गरुहुतः गुरुचेल
ध पान यसमराः। उपनाहस्त यता पो द्रवाग्नि गुण वर्जिता स्वेदाः। सर्वान् स्वेदान्निवाते च जीर्णान्ने नवा चकारयेद्धर्मे शीते शरी
महान्स्वेदो महाबले। दुर्बले दुर्बलः स्वेदो मध्यमे मध्यमो मतः॥ वलासे रूक्षणं स्वेदं दर्पेकं स्निग्धपिक फानिले। तन्नतो द्धेषं
दौ विशेषतः। श्लेष्मघ्ना। उपनाहस्वेदौ वातघ्नौ न्यतर स्निग्धसंपेवद्यौ। स्नेहक्लिन्नो सत्रुसं स्थानुदोषा स्वस्थायेच्च मा
लीनाः। सम स्वेदै यो जितास्तु द्रवत्वं प्राप्ताः कोष्ठं शोधनी यात्तु शोषा। शीतशूलव्यपरमे स्तंभगौरवनिग्रहे। संजाते मार्दवे

59

लेस पीतकं ॥ ह्रीवेरं स्पावाहणं यस्य प्रगह्य विनिवर्त्तयेत् ॥ चूर्णं पुष्पानुगं नाम हितमात्रेयपूजितं ॥ पुष्पानुगं चूर्णं ॥ ॥ अशोकवल्क
लप्रस्थं तोयाढके विपाचयेत् ॥ चतुर्भागावशिष्टं तु कषायमवतारयेत् ॥ तं तुल्यं तंदुलांबु च क्षीरं वतत्तुल्यं प्रदापयेत् ॥ जीवकर्षभकमृद्धि
केशरात्तोत्पलस्पृक्का ॥ जीवनीयैः पियालैश्च परुषैः समसंज्ञकैः ॥ यष्ट्या द्राक्षाशोकमूलं च मधुका च शतावरी ॥ तंडुलीयकमूलं च कशेरु
भिः पलार्द्धकैः ॥ शर्करायाः पलान्यष्टौ गर्भं दत्वा मृदुमर्द्दितैः ॥ तद्घृतयोगेन तस्य पिः शनैर्मृद्वग्निना पचेत् ॥ पीतमेतद्धृतं हन्यात्सर्वदोषसमु
द्भवं ॥ श्वेतं नीलं तथा कृष्णं प्रदरं हंति दुस्तरं ॥ कुक्षिशूलं कटीशूलं योनिशूलं च सर्वगं ॥ मंदाग्निमरुचिं पांडुं कृशतां श्वासकासिनां
आयुःपुष्टिकरं धन्यं बलवर्णप्रसादनं ॥ देयमेतद्धृतं सर्पिर्दिष्टं मुनापरिकीर्त्तितं ॥ अशोकघृतं ॥ ॥ कुमुदं पद्मकोशीरं गोधूमा रक्त
शालयः पर्णीसारिविका ॥ फलेन मधुसर्वाद्यानि च कदलीफलं ॥ एषामर्द्धपलान् भागान् गव्यं क्षीरं चतुर्गुणं ॥ पानीयं द्विगुणं दत्वा घृत
प्रस्थं विपाचयेत् ॥ प्रदरे रक्तगुल्मे च रक्तपित्ते हलीमके ॥ बहुरूपं च यत्पित्तं कामलां वातशोणितं ॥ अरोचके ज्वरे जीर्णे पांडुरोग
मदेऽन्ये ॥ तरुणी चाल्पपुष्पा या या च गर्भं न विंदति ॥ अहन्यहनि च स्त्रीणां भवति प्रीतिवर्द्धनं ॥ ॥ शीतकल्याणकं नाम परमुक्तं
रसायनं ॥ शीतकल्याणकं नाम घृतं ॥ ॥ फलं मन्त्रनिफलाः ॥ ॥ शतावरीरसप्रस्थं क्षीरोदधि चाच पीडयेत् स्वरसमायुक्तं क्षीरद्विगु
णितं तथा ॥ अतः कल्कानि मानद्दद्यात् कार्षिकान्पलदोषये पित्तान्जीवनीयान्यशेषधीचंदनपद्मकौ ॥ खर्जूरं द्राक्षामधुताच वर

ला नागबला तथा ।। त्रोलिपर्णी पृश्निपर्णी विदारी सारिवा ... द्यं ।। खर्जूरं च समादेयो काश्मर्याश्च फलानि च ।। समभागानि चैतं
विज्ञाय तद्दे सदद्वतारपेत्तु ।। एकापि तद्विकारे तु वातपित्तकृतेषु च ।। वातरक्ते दृढं श्वासं हिक्काश्वासं च दुस्तरं ।। अंगदाहं शिरोदाहं रक्तपि
त्तसमुद्भवं ।। असृग्दरं सर्वजं तं मूत्रकृच्छ्रं च दारुणं ।। एतान्रोगान्नाशयति भास्करस्तिमिरं यथा ।। शतावरीघृतं ।। ।। मृगनाभस्य
निर्यूहेन लाचित्रकनागरैः । सिद्धं चापि च्छलीभिश्चैः सर्पिः श्रेष्ठमसृग्दरे ।। नागरसत्रमुस्तकं मृजघृतं ।। ।। शाल्मलीपुष्पनिर्यासः पृष्टि
पर्णी तथैव च ।। काश्मर्यचंदनं चैव वृक्षकेनस्वरसेन च ।। एभिः पचेद्घृतं प्रस्थं मधुना पर्श्युशीतलं ।। पिबेदसृग्दरं नारी सर्वप्रदरनाशं
नयेः ।। शाल्मलीघृतं ।। ।। काश्मारीवटशुंगाश्च गृह्णीमधुकं वृषं ।। मूत्रेण पयसा सिद्धमेतद्घृतमसृग्दरे । काश्मरीघृतं ।। ।। प्र
दरजं ।। ।। स्त्रीणामतिप्रसंगाद्वा शोकाद्वापि श्रमादपि ।। अभिचारकयोगाद्वा गरदोषात्तथैव च ।। आपः सर्वशरीरस्थाः क्षुभ्यंति प्र २३४
च्यवंति च ।। तस्यास्ताः प्रच्युताः स्थानान्मूत्रमार्गं व्रजंति हि ।। प्रसन्ना विमलाः शीता निर्गंधा नीरुजाः सिताः ।। स्रवंति चातिमात्रं
तु नञ्चाक्षोतिमुहुर्बलाः ।। वेगधारयितुं तासां न विंदंति सुखं क्वचित् ।। शिरसः शिथिलत्वं च मुखतालु च शोषणं ।। मूर्च्छा जृंभा प्र
लापश्च त्वग्रूक्षोच्चातिमात्रजा ।। नदृढीभक्ष्यपेयैश्च तृप्तिं न लभते सदा ।। सोमरोग इति ज्ञेयो देहसोमक्षयाद्धि यः ।। शरीरधार
णाद्वापि सोमस्त्वभिधीयते ।। तस्मात्सोमक्षयादेतद्रोगो निःशेषणश्च न वेत्सदा ।। कदलीनां फलं पक्वं धात्रीफलरसं मधु ।। शर्करा

सहितं पयसो मध्वरणमुत्तमं ॥ माषचूर्णं च मधुकं विदारी मधुशर्करा ॥ पयसा पाययेत्स्नातस्त्वपां ध्वरणमुत्तमं ॥ कदलीनां फलं पक्वं
विदारी च शतावरी ॥ क्षीरेण पाययेत्स्नातेस्त्वपां ध्वरणमुत्तमं ॥ तमेव मनुजः पीमं सूत्रेण श्रद्धते सुकं ॥ तन्त्रे लापवन्ध्वसैनपाययेत्तम
णी सुरं ॥ सोमलक्ष्मणसंयुक्तं कालातिक्रांतयोगतः ॥ सौतिः क्रमं तत्क्रमेणैव दक्षवमूत्रमनीक्षणाः ॥ मूत्रातिसारमिश्रो कतमा कुर्वील
नासनं ॥ तालकंदं च तरुणं खर्जूरं कदलीफलं ॥ पयसा पाययेत्स्नातस्त्वपां ध्वरणमुत्तमं ॥ तालकंदं च खर्जूरं मधुकं च विदारि
कां ॥ शर्करामधुसंयुक्तं मूत्रातीसारनाशनं ॥ स्त्रीणां सोमरोगोपक्रमः ॥ ॥ अथ स्त्रीणां विदेषमभिधास्ये ॥ तासां विविधे
वि ॥ ६ ॥ तद्यथा ॥ देवकृतः अदृष्टपुरुषकृतः योगकृतश्चेति ॥ तत्र प्रथमतो विरुद्धनक्षत्रकृते परिणयादिदोषात् ॥ आदि
वण एव जायते ॥ द्वितीयश्चाचिदग्धपुरुषसंयोगात् ॥ तृतीयश्चौषधकृतत्वात् ॥ अनिपतकालण्वोपजायते ॥ तत्र प्रथमे त्रिका
लिकं इवित होमः कर्तव्यः ॥ ततः प्रदोषादेस्मिन्पुत्तलिकाद्वयं गंधधूपादिपूजितं वस्त्रावृतं जीवकत्वत्त्रिकादीपसहितं स्त्र
क्पुष्पमालार्चितं ॥ करांडिकाः ॥ कोणेषु चतुर्दर्भ घृतसुयुक्तं ॥ तस्याः स्त्रीसंदद्ध्रो नीत्वा चान्यनुष्पपेदातव्यं ॥ ततः संपद्य
ते स्तुतं ॥ ॐ क्लीं क्लूं वशी कुरु स्वाहा ॥ इति वशीकरणमंत्रः ॥ ॥ द्वितीये चलज्जीलुकामूलेन गजमदान्वितेन कर्पूरमिश्रि
तेनां मप्रलेपनं कृत्वा प्रसिद्धनारी विवधूपेन कृतो गधूपः समालेपनादिना कुतस्तरेणर कावेशः ॥ नारी मृदसे बद्ध व घट

वादुरुच्चनविषये विंशत्समीहितत्वस्त्वदानां गाकाले ॥ पुत्रार्थपुरुषाणि कुर्वंतां स्त्रियमाशि ॥ कुमारीणां च भोजनमुत्सृजेत ॥ ता
तः स पद्यते पुत्रः ॥ त्रितीये च प्रियंगुमधूकं त्रिफलां क्षेलकुंजमेलां नागमूलं पिष्ट्वा गाराणं पयसालोड्य स्त्री योनिं प्रक्षालयेत् ॥ दिष्टेन स्त्रक
रमांसेन वितस्तिप्रमाणं कृतलिंगां दक्षां गंधादिना समालिप्य पूजयित्वा च स्त्रियं निर्मपयित्वा स्नानेन रात्रिप्रहरि के गतेद्वा
पयेत् ॥ कुमारीं च भोजयेत् ॥ ततः स प्रद्यते पुत्रः ॥ ॐ न्म्र घोरा दोषि प्रजननि हूं फं स्वाहा ॥ इत्यपि वशीकरणं मंत्रः ॥ ॥ इ
ति नागार्जुनकृतौ योगमारे स्त्रीदोषचिकित्सापरिच्छेदः ॥ ॥ विंशति[illegible]दोषे योने निर्दिष्टा रोगसंग्रहे ॥ मिथ्याचारेण ताः स्त्री
णां प्रदुष्टे नाशी वनं च ॥ जो यत्ते बीजदोषाच्च दैवघ्न श्रणुताः पृथक् ॥ सफेनिलमुदावर्ती रजः कृच्छ्रेण मुंचति ॥ वंध्यां नष्टा
र्तवां विद्यां विप्लुतां नित्यवेदनां ॥ परिप्लुता यां भवति ग्राम्यधर्मेण रुग्लसा ॥ वातलाकर्कशा स्तब्धा शूलनिस्तोदपीडिता ॥ चतसृष्व
पि चाद्यासु भवंत्यनिलवेदनाः ॥ सदाहं क्षीयते रक्तं यस्यां सा लोहितक्षरा ॥ सवातमुद्गिरेद्बीजं सा कामिनी रजसा शुक्रं ॥ प्रध्वंसिनी स्त
सतो पदो ... ॥ ... अत्यर्थं पुत्रघ्नी रक्तसंक्षयात् ॥ प्रस्तं सं पित्तलायो निर्दाह पाक ज्वरान्विता ॥
तस्यां ... पित्तलिंगो ... ॥ अत्यानंदा न संतोषं ग्राम्यधर्मेण गच्छति ॥ कर्णिन्यां कर्णिका योनौ श्लेष्मासृग्भ्यां
प्रजायते ॥ मैथुनाच्चरणा पूर्वं पुरुषादतिरिच्यते ॥ बहुशश्चातिचरणं दन्याद्बीजं न विंदति ॥ श्लेष्मला पिच्छिला यो

योनिदोष ॥

मेथुतं मुष्ठु न्नार्धकरा पाखुलैकं स्यादे का गा च्चस्य सर्पिषः । पूस्वो विदारी चूर्णानां पिप्पल्याः पृस्वमेव च । अर्धाक्षकं त्रुगान्दीर्घा
क्षौद्रस्पानि नवस्य च । तत्सर्वं मूर्छितं तिष्ठेन्मार्त्तिके घृतभाजने । मात्रामग्नि समां तस्य प्रातः प्रातः प्रयोजयेत् । एष वृद्धे परो यो
गः कं क्वो दृष्टेण च्छवच । ५ कुडवं चूर्णि वानस्याद्यस्मगुप्ताफलस्य च । कुडवश्चैवेमाषाणां द्वौ द्वौ च तिलमुद्गयोः गोधूमशालि चू
र्णानां कुडवः कुडवो भवेत् । सर्पिषः कुडवश्चैवेतत्सर्वं क्षीरसर्पिषि । पा । पक्त्वा शष्पलिकां खादेद्बहु वीर्यस्य योषितः । पूपलिकाः ॥
साधम्मोइटिकमीठमन्लमधुरं खंडस्य चंदुदकृते : प्रस्थं क्षौद्र फलं दह विष : शुकाश्च त्र्यर्धाषकाः । स्त्रक्षा ढं मरिचा विधुपस्तूजना
दो माषकाचैकतः ऊर्चाश्च लौपदेशिशानः ॥ करतले गोमप्यां विश्रीवयेत् । स गमा भिवंदद नरः सः स्पष्टे मुरूढू प्रणोपिते सकृद्
रजी क्षिणं चिरजसास्यक्षौर मंजटवेत् । पापीताच सुरेश्वरेण सुरसासेयं रसा लातथा । राकांमन्मथदीपिपितीक्षुरविता कामैव
नित्यं प्रिया । रसाल ॥ ॥ श्रुनदेशो संतंमूलशातं सम्पगपृष्णं धस यः । पुष्पेद्रनिसंहस्तं विपचेद्गा गोम सिद्धं विघन । ज्ञाब्रूष्टमा
गशोषं ग स्पी पात्तङ संमु परिवृतं ॥ देचेवावपलशातेदघालागस्याक्रु च मास स्या सर्पिः प्रस्थमाषैकं दिव्यं च पं पश्च गुंगुणं दद्या
त । केन्कोनकसमां शगान् दिमतः सप्तवद्र्यामि । काकोली द्वयमद्धीर्चमेदे जीवकस्य पंगुमां । स बजकमेला मधुकं मद्वी का सू
र्पपर्णौ च जीवंतिमुपकुल्याब्लां विदारी चरी ज्ञनतावरी चान्यांदि वा सम्मा चिपवेत्सर्पि रपीघनपीचाच । मधुरा घरपौ ॐ

ऽश्वंद त्रामांडे स्थितं प्रदितं । लीढ्वा तस्या शीतलं दद्ये घ्राहारं मश्नी यावत् । हापणक्षीणवृत्तिरिन्दुवदाप्नोति सो द्विपद्दीनमामाश्च ः प्रा
रूपाः प्राक्तपुरग्रेपुष्टिरु नारी गर्भं लभते । सितपसुप्रसर्पिरिलक्ष्मतिर्वर्षायुर्वैषन्नूना चा । बरूक्षाः स्त्रियो धिगच्छति न चात्र शंका ।
यं लभते । पुत्रार्थी नित्यं नारी लभते पुत्रान्वा प्रसूते पिरबंध्यापि लभते पुत्रं ज्ञातपेतदश्वगंधाद्यं । अपयुक्तो यः पुरुषः स्त्रीनित्यं
सानुसादं मासं वा । नारीज्ञातं समगच्छेत्ते बजवेद्योषितां त्रिशतं । स्वालीत्य चलीवपलातेन चास्य देहो निरूपेत । छिद्रं वा लब्धा पि
भिराजीस्तन्त्रैव कृच्छस्तिरोगार्त्तिः । जंगमानाम सर्पिर्निहंत्र स्थावरोगान्तवती हि । एवं जंगमस्थितार्थं सर्पिरिदं वाजीगंधयाः । श्रेष्ठं वाजी ३०
करणं निर्दिष्टं पूर्वमश्विन्यां ॥ बृहदश्वगंधाद्यं घृतं ॥ ॥घृतं मालावरीगर्भं क्षीरे दशगुणे गवां । दोषाणां शुद्धिकरणं श्रेष्ठं चा
प्यार्त्तपु । तैस्तैर्वा चैरत्न्येत्सुरिं ज्ञो मननिहितेद्वेष्या स्त्रीसंप्रयोगाच्च क्लैब्यं तन्मानसं स्मृतं । धूजं पतत्पतोरणं क्लैब्यं समुपजायते
। आग्नेरम्लो लवणपैरतिमात्रोपसेवितैः । सौम्यधातुक्षयो दृष्टः क्लैब्यं तद्वसजं मतं । अतिव्यवायशीलो वानचवाजिक्रियार
ताः ध्वजभंगमवाप्नोति सक्षुक्रक्षयहेतुकं । महतामेंद्ररोगेण मर्मच्छेदेन वा पुनः । क्लैब्यमल्पचतुर्थं स्यात्पीनसणांपुंस्त्वोपघातकं । ज
न्मप्रभृतियः क्लीवः । क्लैब्यं तत्सहजं स्मृतं । बलिनो रुंद्रमनसो निरोधाद्ब्रह्मचर्यतः । षष्ठं क्लैब्यमतं तं तु खरशुक्रनिमित्तजं । असाध्यं
सहजं क्लैब्यं मर्मच्छेदाच्च यद्भवेत् । साध्यानामवशिष्टानां कार्यो वाजीकरो विधिः । नरो वाजीकरान्योगान्सम्यक् शुद्धो निरामयः ॥

कद्धधैर्य्यैर्विधुरैस्तत्कालिको। स्थूलमांसफलकापांगेनालेमनोफले तथा। वैकल्यकराण्याहुरावर्त्तौ द्वौ तथैव च। गुल्फौ द्वौ मणिबंधौ
द्वौ द्वे द्वे कूर्च्चशिरांसि च। रुजाकराणि जानीयादष्टावेतानि बुद्धिमान्। सद्यःप्राणहरं हंति समासाभ्यंतरे हतं। कालांतरघ्नं तु पक्षा
न्मासाद्वाप्यधिकतो हतं। यथा वा तु विशल्यघ्नं वैशल्यं तु रुजाकरं। द्वितीयाद्यकरं पूर्व्वं द्वितीयं तद्वर्धवा यत्नतः विद्धमंते तु मर्म्मेत
दप्ययथोत्तरा च यत्नतः। कदाचिद्वैकल्यकरं छिन्नं हन्याद्वहिच्छ्रुतं। इंद्रियार्थोपसंप्राप्तिर्मनोबुद्धिविपर्ययः। रुजाश्च विविधा वि
विधाभवंत्याशुहरं हते। हते कालांतरघ्ने रे ध्रुवो धातुक्षयो नृणां। ततो धातुक्षयाज्जंतुर्वेदनाभिश्च पिड्यते। हतो वैकल्यजनने के ३२८
वलं वैद्यनैपुणात्। शरीरे क्षयमासाद्य विकलं च भवन्नरः। विकल्यघ्नेषु मध्येषु चतुर्थः प्राणुदीरितः। रुजाकराणि म
र्म्माणि हतानि विविधा रुजः। कुर्वंति तानि वैकल्यं कुवैद्यवशगो यदि। छेदभेदाभिघातेभ्यो दहनाद्दारणात्तथा। उपघातं विजा
नीयान्मर्म्मणां तुल्यलक्षणं। अग्निः सोमानिलाः सत्त्वं रजस्तमसी तथैव च। प्रायेण मर्म्मसु नृणां संतिष्ठंत्यात्मना सह। तस्मान्मर्म्म
स्वभिहता न जीवति शरीरिणः। भिन्नेषु पाणिचरणेषु शिरासु खानामकुंचनाः खलु नरा न समश्नुवंति। छिन्नेषु पाणिचरणे
षु नवेत्यतस्तु नालेषु रक्तमपितेषु यथोत्पलानि। छिन्नेषु बस्तितलजेषु च नैव दोषाः कुर्वंत्यसृक्क्षरुजं च करोति वायुः॥
एवं विनाशमुपयांति हि तत्र वृक्षाः किंजल्कपत्रमथनादि वपंकजानि। मर्म्माण्यपि छिद्यापर्यहि ये विकारा मूर्च्छति कापि विदि

वहेस्रपस्तंनेदाहयं ॥ कूर्चेऽन्तरमर्माणि ॥ ॥पृष्ठमर्म्माण्युपात्तः पृष्ठवंशमुभयतस्तः कटीकतरुणकर्णौ ।कुकुंदरो नितम्बकू
पनितंबे पार्श्वयोरधः ॥ पार्श्वजंघांतयोः संधौ तस्मिन्विद्धामेदापो ।बृहस्पती सफलके त्रिकबद्धे च मर्माणी ।तत्राचांसो एषः॥
धीनेऽतिपृष्ठं च स्तुर्द्दशः ।कं व स्पर्शाभ्यां पोन्नद्वौ नीलमन्ये च मर्माणी ।दक्षिणे मान्का: तुल्याग्रीवामुभयतः शिराः ।त्रिकवाटिके ग्री
वे ग्रीवासंधाने विधुरे पुनः ॥ अधस्तात्कर्णयोः पृष्ठान्यां फणा देघ्राणमार्गयोः। कृके: पृष्ठांततो धस्तादपांगेऽशंखसंज्ञको ।भ्रुवो रु
परि निम्नोवावर्त्तौ शंखयोः पुनः ।उत्क्षेपौ स्थपनी नाम मध्ये भ्रुवोर्निरुच्यते ।संधयः पंच सीमंतामूर्ध्नि घाणादितर्पणं ॥ शि
राः श्रृंगाटकान्याहुः चतस्रो मध्ये संगमाः ॥ मस्तकांतः शिरासंधिसन्निपातो बहिः स्रुवः ।रोमावर्त्तः सोऽधिपतिरिति त्रिंशःसमस्त
कं ॥ कुर्द्धपत्रममर्माणि ॥ ॥तच्छिरां षिपिटिपैः सदकक्षपार्श्वेणकेकमंगलिव्रतस्तनमूलंपृष्ठे ॥ दृष्याद्विपाद्विरं गुल्फमि
तामणिबंधगुल्फत्रीणि पृत्तजातुमपरंसकूर्पराभ्यां ॥ वस्तौ हृच्च स्त्रिगुदनाभ्यः कूर्चस्य च हिधा चारि पंच च गलेदश या निच है।तानि
स्वपाणितलकुंचितसंमितानि शेषाण्यावेपरि विस्तरतोंऽगुलानि ।श्रृंगाटकान्यधिपतिः शंखौ कंठशिरा गुदं ।हृद्वस्ति सदनाभिा
च घ्नंति सद्यो हतानि च ।विशेमर्माणि सीमंतात्स्तनक्षिप्रेन्द्रबस्तयः ।कटीकतरुणे संधिपार्श्वयो बृहती च ये।नितंबाचैतानि का
लांतरहराणि चाम्स्ते पौस्था पनी चैव विशल्यघ्नानि निर्द्दिशेत् ।लोहितानध्यानिजानुर्वीकूर्चौ विटिपकूर्पराः ।कक्षं दंदरे

रतीयेचाह्वां णांस्तनं पचन्नीत ॥ प्रथमे दिवसे तत्र त्रिकालं मधुसर्पिषी । अनंतामिश्रिते मन्त्री पाययेत्स्वेरितेशिशुं । दिने मुनः
सीपेचरतीयेचलक्षणासाधितं घृतं ॥ पंचमे मधुसर्पिश्च सुवर्णात्तिलकसंमितं ॥ त्रिकालं योजयेद्बालयः दिन्हीरादिवत्रि दुग्धा
तं ॥ अभिमंत्र्य ततो मंत्री मंत्रेणानेन चोदितेनच ॥ अर्कुदांबरायाः स्नातापः पुष्कलं चालितस्तनं ॥ दक्षिणः प्राक्‌दद्युश्चाः धन्वा
बालाय दापयेत् ॥ चत्वारः सागराः पुण्यास्तनयोः क्षीरवाहिनः ॥ भवंतु ते सुभगे नित्यं बालस्यायुर्बलप्रदाः ॥ पिबन्वालो म
तरसं पयस्तत्स्तनशक्तानने ॥ दीर्घमायुरवाप्नोतु देवाः प्राश्यामृतं यथा ॥ इति स्तनपानमंत्रणं ॥ ॥ षष्ठी निशां विशेषे
ण त्वतरक्षांबलिक्रियां ॥ जागृ पूर्वं प्रवासस्य विघ्नतपरमां मुदे ॥ दशमे दिवसे पूर्णे विधिः कृत्यालोचितैः ॥ कारये
सूतिकोत्थानं नाम बालस्य वार्चितं ॥ विप्रलोपैरलंकारं भोजनामृतचंदनैः ॥ नक्षत्रदेवतायुक्तं बांधवानां समाहूयं ॥ इति
जातकर्मविधिः ॥ ॥ तुंबीफलं च लोध्रं च समनस मनोगोचकारयेत् ॥ दद्यात्तेनं पंनगस्येद प्रसूताव्यक्तानवेत् ॥ वेतस्य
मूलानि क्वाथयेन्मरुनाग्निमाः ॥ नागः प्रक्षालितास्तेन गाढव्रणमुपगच्छति ॥ मूषिकानां च मांससा दंब्रशुलीनां तथैव च ॥
यो नीनामकर्णं च छंकन्याकरणमुत्तमं ॥ पलाशोदुंबरफलेतिलतैलसमन्वितं ॥ मधुना योनिमालिप्य गाढीकरणमु
त्तमं ॥ गाढीकरणं ॥ ॥ प्रसूतवनिता वत्सक द्विकामायसंपिबेत् ॥ प्रातर्मथितसंमिश्रां विसमाहूकणजटां ॥

मद्येन पाययेत् ॥ नागयोनिगतं शूलमाशुनाशयति योषितां ॥ शालिमूलाकुमार्या त्वचा सूत्रेण स्नेहेन वा पुनः । उपकुंचिकां पिप्पलीं
चव्यमदिरां लावणं ततः पिबेत् ॥ सौवर्चलेन संयुक्तं योनिशूलनिवारणं ॥ अश्वत्थपत्रं नीमपत्रं पाटलं तत्पूर्ववद्भिषक् ॥ हस्तिना पहरेद्
पिप्पल्या च्यां परिपीडयेत् ॥ धूत्रिगृहे दामकुन्तारी पीडयेदामपिंडिकां ॥ तिलान्कापोतविंष्ठुलां पातयेन्मतिमालिपक ॥ प
सूतिकृत्वा योषित विधिरेवं करोति या ॥ एवं निर्फलनमात्यं तु सिंचकुन्मेन वारिणा ॥ ततोऽन्यकाशीरीरापरायोनौ स्नेहं निधाप
येत् ॥ एवं समर्दान्वेद्यो निस्तब्धं चोपद्रवा मूर्ति ॥ कृष्णात मूलसंकोचला हिंगुनागी सदीप्यकं ॥ वचामतितिविषां रास्नां चव्यां
संचूर्ण्य पाययेत् ॥ स्नेहेन दोषसंदग्धं वेदनोपशमाय च ॥ क्वाथ्यं चैषां लघ्याकल्कं चूर्णं वा स्नेहं जिम्हं ॥ शाककल्कं कहि ३५२
गंधं तिविषा पाठां कटुकरोहिणीं ॥ तथा तेजोवतीं चापि पाययेत् पूर्व भिषक् । त्रिरात्रमेवं सप्ताहं ततः स्नेहं पुनः पिबेत्
॥ सर्वतः परिशुद्धा च स्निग्धपथ्याल्पभोजना ॥ स्वेदाभ्यंगपरा नित्यं नवे क्रोधविवर्जिता ॥ पथ्यो वातहरैः सिद्धं दशाहं
भोजने हिते ॥ रसं दशाहं शेषं तु पथ्यापोगमपाचरेत् ॥ नृपदुरविशुद्धां च द्वाचवनवर्णिनां ॥ ऊर्ध्वं च तन्वीं मासेभ्यो वि
सूते त्यरिहरेत् ॥ योनिसंतर्पणे स्नेहं पानेऽभ्यंगेऽनुवासने ॥ बलातैलं सदा देयं सूतिकावातवारणं ॥ दशाहं सोऽभोजने देयं
क्षीरं चापहरेः सूतं ॥ रैस्नान्नं दशाहं च त्रिरात्रो धर्मचर्ने हितं ॥ प्राप्ता पत्येन विधिना जातकर्माणि कारयेत् ॥ पंचमे क्रि

स्मा घरोनलः कालस्य वस्त्रादि भुयंति यावत्ता वद्धे धिः परिक्षिप्यकालः । अनुसारेण स्नानवस्त्रा सिपानं स्वच्छंदि वा मैथुनवेग
रोधन ताम्रगीतो पक्षनात पसो करोषांत्यजेद्द कालादि तत्रोत्तनं च ॥ निरूहकल्पनाध्यायः ॥ ७ अथ स्निग्धस्वेदसंज्ञस्यापि विधिं
वक्ष्याम्यतः परं । चतुर्दशाङ्गुलं नेत्रं तत्र कार्यं विजानता । मालती पुष्पवृन्ताग्रं कर्णिकं छिद्रमेव च । मेढ्रायामसमं केचिदि
वेतिखलु तदिति तः । स्नेहप्रमाणं पञ्चमं कर्षं वारिपत्र कीर्तितः । पंचविंशति वर्षाणां मध्यानुपदि प्रकल्पितः । निरूहकाणि
तमेद्वे नारीणां च त्र्यङ्गुलं । अतः त्रयोत परीणाहं मुद्गवाहि वहांगुलं । तामासामा स्यमा गेत्रं निदध्याच्चतुरङ्गुलं । घंगुले
मूत्रमार्गे तु कन्यानां कर्णिकां गुले । विधेयं चाङ्गुलं चासां द्विछिद्रं द्वं तेषथा । स्नेहस्य पञ्चतिं चान्न द्वं मुली मूलसं २ं
ज्ञितः । एवं प्रमाणं विहितं यथा बुद्धि प्रकल्पितं । सो स्तः सौरकैर्वा पिबस्ति शाजस्य पूजितः । तदालाभेनि कुंजीत गले ५५२
चर्म च मर्म च पक्षिणां । अथान्तरमुपस्निग्धं स्विन्नं पुरीषं विलाङ्गायं ॥ वामस सह तां क्षीरं पीतवंतं यथाबलं । निषण्णमाजा
नु समे पीठे शयने मम । स्वस्य स्कन्ध स्निसी र्यते नेनोत्तमे न युक्ति तः । ततः समं म्नापयि चान्नालमस्यपृष्ठ ष्टितः ।
पूर्वं शलाका यानि छिद्रमार्गे निवमनं तरं शनैर्वा नेघतान्य कं निदध्याद् अङ्गुलानि चं षट् । ततोत्व पीडयेद्धस्ती शनैर्नेत्रं च
नि दंरेव । ततः प्रणेतः स्नेहमपरा के विचक्षणः । पयसा तोजपेनेदं यूषैर्मासरसेन वान्नं ते न विधिना दद्याद्धस्तीं स्त्रिग्ध ५५२

त्रायमाणाश्वगंधाप‍ञ्चमूलानि गडूची पुनर्नवा रास्ना द्वे बले देवदारु ॥ मागधः फलान्याष्टौ मदनाः षट् पुस्काथले विकासे केः ॥ विशाष्टतो षे
॥ पेष्याः शताह्वा कामुष्का च्छिद्रंरुह पिप्पलीकं मधुकं मधुकं वचा च ॥ रसांजनं वासक बीजमुस्तमदनफला णां लवणांश्च युक्तां
॥ समाक्षिकस्तैलघृतः समूत्रो वस्तीनराणां हि तथा दीपनीयः ॥ जीर्णे रूपादिमृदु वच्च शूलं कफावृतं मारुतं विमार्गं च ॥ विण्मू
त्र वातग्रहणी समूलमाध्मानमाश्मरि शर्करां च ॥ आनाहमार्गाग्रहणी प्रदोषाणेरंडबस्तिः ॥ शमयेत्प्रयुक्तः ॥ एरंडाद्यो
निरूहः ॥ ॥ स्नेहं गुडं मांसरसं पयश्च अम्लानि मूत्रं मधु सैंधवं च ॥ एतानि युक्तानि पिष्टानि पयेन निरूह योगे महतां तलं
वा लवणं कार्षिकं दद्यात्पलमेकं तु दोषघ्नं ॥ वाते गुडः शितापीतेक फे सिद्धार्थदापयेत् ॥ विट्श्लेष्मपित्तानिलमूत्रक
र्षिदाहदः शुक्रबलप्रदश्च ॥ विश्वद्विदं दोषचयं निरस्य सर्वान् विकारान् शमये निरूहः ॥ ज्वरे ष्ठद्धमतीसारे ग्र
हण्यादिते पुच्छार्द्धयद्धे नताहे तेष्वबलेष्वाधिकापीतान्दीपि रक्तातिसारे च तथा मूर्च्छातिपर्कर्षते ॥ मधिता
नां नराणां च निरूहो न रूपशाम्यते ॥ स्नेहपितस्य चान्यस्यापि विरिक्तस्यपस्नातमजः ॥ निरूहस्य च कायाग्निर्मंदो भवति दे
हितः ॥ सद्यो लघु निश्चास्ते रूपप्रचोदिवर्द्ध येत् ॥ काष्ठेरंड निरलैश्च मिधुच्छितस्य वानलः ॥ युक्ते गौरसीव ति दिरोगी
स्याच्छिल तिगते ॥ आन्ते पंच चामायाति दे ही तस्मा दूरोनलः कालस्य वस्यादिक्त तिगते ॥ शान्ते पंच चत्त्व मायाति दे ही ता ॥

बस्ति ३

न्यपः। एरंडक्वाथतुल्यांशं मधुस्नेहपलाष्टकं। शतपुष्पापलार्द्धं तु सैंधवार्द्धेन संयुतः। बलवर्णकरो बस्तिर्वह्निदीपनबृंहणः। मेदोगु
ल्मगुल्मप्लीहवर्च्चोविवर्त्तनाशनः। मधुतैलसमे स्यातां क्वाथश्चैरंडमूलजः। पलार्द्धं शतपुष्पायाः स्नेहार्द्धं सैंधवस्य च। फलेनैकेन
संयुक्तः खजेन तु विलोडिताः। देयः सुखोष्णो भिषजा नाम मधुतैलकसंज्ञिताः। क्वाथे च मधुतैलं च क्वाथं समं सैंधवं पलं पिप्पलिसंयुक्तो
बस्तिर्युक्तिरथः स्मृताः। चतुष्पले च तमधुनः तैलः स्यापि चतुःपलो। एरंडमूलक्वाथस्य तु पादे देयपलाष्टकं। पलार्द्धं शतपुष्पाया
स्तोर्द्धं सैंधवस्य च। मदनस्य पलं चैकं प्रोज्यं युक्त्या विमर्द्द्य तेन रसक्षीरा च मस्त्राणां न्यूनं वा पलमात्रकं। कर्षेण लोडि
तः को सोमधुतैलिकसंज्ञितः। पादहीनो पि देयः स्याद्बस्तिर्लेखनबृंहणः। दीपनो गाढविगुणा। कृमीणां नाशनः परः पावनो
निपरिहारः सुखेदोनिपद्रवः। युटके कल्पदानेन सिद्धो यं बस्तिरुत्तमः॥ मधुतैलकः॥ ॥ क्षौद्रमाक्षीरतैलानां प्रसृतं प्रसृतं वदेत्।
हविषः सैंधवक्षांशो बस्तिः स्यादुमनोपरः। गोमूत्रवलान्वष्टौ गुडाक्षं कवचोः पलानां तावान्क्वाथे सैंधवे स्यातां समदृक् पात्रे प्रमाणतः।
द्वे पात्रे सामे निलेहूकुष्ठकचैलपलान्वितः। उदावर्त्तात् कोष्ठे सिद्धबस्तिरिति स्मृतः। सैंधवार्द्धं समादाय शताह्वा च कार्ष समन्विते
। गोमूत्रस्य पलान्यष्टौ पद्मिकायाः पलद्वयं। गुडस्य तु पले द्वे च सर्वमालोड्य पन्नतः। बस्ते दत्ते मूत्रकोष्ठं च बस्तिर्दाहादि चक्रणः
। शूलविघ्नं गमानाहं मूत्रकृच्छ्रं च दारुणं। कम्पुद्धावर्त्तवातादी सद्यो हन्यात्प्रयोजितः। पानकुटकः॥ ॥अष्टौ पलानि मूत्रस्य कु

घफ पञ्चत्रुः पलं। पलद्वयं तैलस्य माक्षिकं वस्तं तत्प्रयोग कर्त्तार सौवारतिति ड्रीकं पलं।। गुडो देकं पलं दद्यान्मंद स्यपलं तथा
। रतवृषावशा माक्षिक दाह पनं निशा। सिद्धार्थकं च क्षिंच देशी रदाती सैंधवं च एकां कर्मान्वितः श्च व्रणा।। ष्टं खर्जे नामुप्रवा।
स्य च। गुंजान्त्रि रूदवत्स्य तो निरूढायं मदागुणां मूत्र वृ वस्तिरिति रिख्याता: सर्वव्याधिहरः।। मूत्रवस्ति।। सिंधुजन्व स्य कर्षमात्री
काया: पलं गुडार्द्धं पलं सुरस्ती गुडाश्च कुडवः।। सा घृतैरेतैः कृतो वस्तिरीत्यसेल युतो यंत्रुं कोदक्षो निहंति रोगगणं। कटुकम्
लवणोष्णं चाम्ला निलं घोरं शिरः स्वरसान्तं स्तम्भं गरब्रुमिरोगं चतुरानुसंकोचं। विषम ज्वराणि घोरं ल्कं च विनाशयत्यास्तु वस्ति
वैतरणो गुणगणेन क: सविख्यात:। जो जयि चाथ सा पाके सर्वे स्यापि प्रशास्यते। प्रथचे द्वल दार्जं त्रिस्तु चापित दाक चि
त।। वैतरणवस्तिः।। ।। दशमूली कषायस्य पलान्यष्टौ पलद्वयं तैलस्य मधुन श्वाद्धशता कार्क पलं तथाम्ल कं च सैंधव स्य षं।
वस्तिर्ने निर्मोह गुणाः। मात्रेयानुमतो ह्येष क्षुद्यो द्विचक्षणः। नित्यमेकांतरं वापि परिहारविवर्जितः। सुकुमारेषु उर्ध्व
वृद्धे षष्ठ्रीषु यंत्रणजीरुषु। दीपमानोति हंताद्दोषानीका षीगुडुलसरान्। वातरक्तं च यंश्वास संकाषं च विषम ज्वरं। मूत्रम
रीमूत्रकृच्छ्रं च गुल्म प्लीहहलीमकं। वातपित्तज्वरा रोगा द्रक कफजान्सानि पातिकान्यातान्सर्वान्नाशयत्याशु बलवर्णाग्नि वा
र्द्धतः। निरूहि केषु सर्वेषु वस्ति श्रेष्ठ वरो मतः। मात्राद्विमात्रिक निरूहः।। ।।एरंडमूलं त्रिफलं पलाशाष्ठ खानि मूलानि च पंचरा